

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

«مدیریت کل مقررات، مجوزهای بانکی و مبارزه با پولشویی»

اصول راهنمای مدیریت ریسک برای موسسات ارائه دهنده

خدمات مالی اسلامی (غیر از موسسات بیمه)

از انتشارات هیأت خدمات مالی اسلامی

(دسامبر ۲۰۰۵)

برگردان: مهدی کاظمیان

زیر نظر: عبدالمهدی ارجمندنژاد

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲	خلاصه اجرایی
۵	۱- مقدمه
۷	۱-۱- الزام کلی
۱۰	۲- ریسک اعتباری
۱۰	۱-۲- پیشینه موضوع
۱۱	۲-۲- تعریف و مشخصات ریسک اعتباری
۱۲	۲-۳- ملاحظات عملیاتی
۲۰	۳- ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام
۲۰	۳-۱- پیشینه موضوع
۲۱	۳-۲- تعریف و مشخصات ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام
۲۲	۳-۳- ملاحظات عملیاتی
۲۵	۴- ریسک بازار
۲۵	۴-۱- پیشینه موضوع
۲۵	۴-۲- تعریف و مشخصات ریسک بازار
۲۶	۴-۳- ملاحظات عملیاتی
۲۸	۵- ریسک نقدینگی
۲۹	۵-۱- پیشینه موضوع
۲۹	۵-۲- تعریف و مشخصات ریسک نقدینگی
۳۰	۵-۳- ملاحظات عملیاتی
۳۵	۶- ریسک نرخ بازده
۳۶	۶-۱- پیشینه موضوع
۳۶	۶-۲- تعریف و مشخصات ریسک نرخ بازده
۳۷	۶-۳- ملاحظات عملیاتی
۴۰	۷- ریسک عملیاتی
۴۰	۷-۱- پیشینه موضوع
۴۰	۷-۲- تعریف و مشخصات ریسک عملیاتی
۴۱	۷-۳- ملاحظات عملیاتی
۴۵	نقش مقام نظارتی
۴۹	تعریف واژگان
۵۲	مأخذ

خلاصه اجرایی

این سند دربرگیرنده ۱۵ اصل برای مدیریت ریسک در موسساتی (غیر از موسسات بیمه) است که خدمات مالی اسلامی ارائه می دهد. ضروری ترین الزامی که این گونه موسسات جهت تطبیق با مقررات و اصول شریعت با آن روبرو هستند، ممنوعیت ایجاد سود بدون متحمل شدن هرگونه ریسکی است. به هر حال این موسسات به دلیل مسوولیت وکالت، ملزم اند تا از ابزارهای کاهش ریسک تطبیق مقررات شریعت استفاده نمایند.

از آن جایی که کمیته بازل اسنادی را جهت ریسک های عملیاتی، نقدینگی، بازار و اعتباری منتشر نموده است، از این رو اصول این سند به منظور تطبیق رهنمودهای کمیته بازل با توجه به خصوصیات موسسات خدمات مالی اسلامی تهیه شده است. به کار بستن این رهنمودها متضمن تطبیق با مقررات شریعت و لحاظ نمودن ساختار حقوقی هر یک از کشورهایی است که موسسات در آن فعالیت می نماید و می بایست با اندازه، پیچیدگی و ماهیت این موسسات نیز تناسب داشته باشد. با وجود آن که رهنمودها، ضوابطی را از منظر موسسات خدمات مالی اسلامی ارائه می دهد ولی هر مقام نظارتی مسوول است که به منظور اجرای کنترل ها، محیط مناسبی را فراهم آورد. جدای از الزام کلی (اصل ۱ زیر)، سایر اصول در طبقه بندی های شش گانه ریسک ها گنجانده شده و می تواند به عنوان مبنایی برای مدیریت ریسک در موسسات خدمات مالی اسلامی به کار گرفته شود.

۱- الزام کلی

اصل ۱- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست از مدیریت ریسک جامع و فرایند گزارش گیری تحت نظارت مدیرعامل و هیئت مدیره برخوردار باشد تا به شناسایی، اندازه گیری، پایش، گزارش و کنترل طبقه بندی های مورد نیاز ریسک مبادرت نموده و سرمایه مورد نیاز جهت مواجهه با این ریسک ها را نیز نگهداری نماید. این فرایند نیازمند گام هایی به منظور تطبیق با اصول و مقررات شرعی است تا اطمینان از کفایت گزارش دهی ریسک به مقام ناظر حاصل شود.

۲- ریسک اعتباری

اصل ۱-۲- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی راهبردی برای تامین مالی داشته باشد که ضمن استفاده از ابزارهای متنوع منطبق با شریعت، بتواند موقعیت های احتمالی در معرض ریسک اعتباری که ممکن است در مراحل مختلف قراردادهای تامین مالی متفاوت رخ دهد را شناسایی نماید.

اصل ۲-۲- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی بررسی موشکافانه ای را از جنبه های مرتبط و پیش از انتخاب ابزار تامین مالی مناسب انجام دهد.

اصل ۲-۳- موسسات خدمات مالی اسلامی باید روش شناسی مناسبی را برای اندازه گیری و گزارش گری موقعیت های در معرض ریسک اعتباری ناشی از هر یک از ابزارهای تامین مالی اسلامی را فراهم آورد.

اصل ۲-۴- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست تکنیک های مناسب و منطبق با شریعت جهت کاهش ریسک اعتباری برای هر یک از ابزارهای تامین مالی اسلامی داشته باشد.

۳- ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام

اصل ۱-۳- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی راهبردهای مناسب، فرایندهای گزارش گری و مدیریت ریسک را در رابطه با خصوصیات ریسک سرمایه گذاری در حقوق صاحبان سهام اتخاذ نماید که دربرگیرنده سرمایه گذاری های مضاربه و مشارکت باشد.

اصل ۲-۳- موسسات خدمات مالی اسلامی لازم است بر مناسب و منسجم بودن روش های ارزش گذاری تاکید نماید همچنین تاثیرات احتمالی روش ها بر محاسبات و توزیع سود را ارزیابی نماید. این روش ها به طور متقابل باید به توافق موسسات، مضارب و/یا طرف های مشارکت برسد.

اصل ۳-۳- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست اقدام به تعریف و وضع راهبردهای خروج از فعالیت های سرمایه گذاری در حقوق صاحبان سهام نماید که دربرگیرنده شرایط بازپردخت و تمدید برای سرمایه گذاری های مشارکت و مضاربه است که باید آن را به تایید هیأت شریعت موسسه نیز برساند.

۴- ریسک بازار

اصل ۱-۴- موسسات خدمات مالی اسلامی باید برخوردار از ساختار مناسبی برای مدیریت ریسک (مشمول بر گزارش گری) در رابطه با کل دارایی های در اختیار باشد که در این

میان دارایی هایی که بازار مناسب نداشته و یا آن دسته از دارایی هایی که در معرض فراریت بالا (حساسیت شدید قیمت به تغییرات) قرار داد را نیز در برمی گیرد.

۵- ریسک نقدینگی

اصل ۵-۱- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی دارای ساختار مناسب مدیریت نقدینگی (مشمتمل بر گزارش گری) باشد و به شکلی مفصل و اجمالی، ارزش در معرض ریسک نقدینگی را در رابطه با هر یک از دسته بندی های حساب جاری و سرمایه گذاری محدود و نامحدود در نظر بگیرد.

اصل ۵-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی ملتزم به تحمل ریسک نقدینگی متناسب با توان ایشان در به کارگیری کافی از دارایی های منطبق با شریعت جهت کاهش چنین ریسک هایی می باشد.

۶- ریسک نرخ بازده

اصل ۶-۱- موسسات خدمات مالی اسلامی مدیریت جامع ریسک و فرایند گزارش گری را به نحوی مستقر کند که تاثیرات احتمالی عوامل بازار که خود موثر بر نرخ بازده دارایی ها در مقایسه با نرخ بازده مورد انتظار دارندگان حساب سرمایه گذاری است را ارزیابی نماید.

اصل ۶-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی در هر کجا که قابلیت اجرا وجود دارد، باید از چارچوب مناسبی برای مدیریت ریسک تجاری برخوردار باشد.

ریسک عملیاتی

اصل ۷-۱- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی کنترل ها و سیستم های کافی که دربرگیرنده هیأت/مشاور شرعی است را در اختیار گیرد تا از تطبیق با اصول و مقررات شریعت اطمینان حاصل نماید.

اصل ۷-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی موظف است راهکارهایی را جهت تامین منافع تامین کنندگان وجوه اتخاذ نماید. از آن جایی که وجوه دارندگان حساب سرمایه گذاری با وجوه خود موسسات درآمیخته شده است، این موسسات می بایست تاکید بر وضع، تطبیق و گزارش گری مبنایی برای دارایی، درآمد، هزینه و تخصیص سود نماید که با مسوولیت های وکالتی آن نیز سازگار باشد.

اصول راهنمای مدیریت ریسک برای موسسات

ارائه دهنده خدمات مالی اسلامی (غیر از موسسات بیمه)

۱- مقدمه

۱- اصول راهنما مجموعه رهنمودهایی است برای وضع و اجرای موثر مدیریت ریسک در موسسات خدمات مالی اسلامی. مقصود اولیه این رهنمودها بانک‌هایی بوده است که خدمات مالی اسلامی ارائه می‌دهد لیکن صرفاً به این موسسات از قبیل بانک‌های تجاری، سرمایه‌گذاری محدود نبوده و سایر موسساتی که خدمات مالی اسلامی بخشی از فعالیت‌شان می‌باشد نیز می‌تواند از این رهنمودها بهره‌مند گردد. به هر حال، اصول راهنما به امضای کمیته مشورتی شریعت بانک توسعه اسلامی رسیده و توسط کارشناسان دینی نماینده بانک‌های مرکزی و نهادهای پولی عضو هیأت خدمات مالی اسلامی نیز تایید شده است.

۲- اصول راهنما مشتمل بر پنجاه اصل مدیریت ریسک است که تاثیر کاربردی در مدیریت ریسک‌هایی دارد که با اهداف تجاری تعیین شده از سوی موسسه روبرو می‌شود. متن حاضر دربرگیرنده نمونه‌هایی از فعالیت‌های جاری است؛ البته با در نظر گرفتن این موضوع که ممکن است این فعالیت‌ها به تبع تغییر بازارها، فناوری، مهندسی مالی و بهبود انسجام بین مقام‌های نظارتی تغییر یافته و راهبردهای دیگری را در دسترس قرار دهد.

۳- اصول ارائه شده در این رهنمودها در تکمیل اصول جاری مدیریت ریسک منتشره توسط کمیته نظارت بانکی بازل و سایر نهادهای بین‌المللی وضع‌کننده استاندارد است. مقام نظارتی می‌بایست تاریخی را تعیین نماید که موسسات خدمات اسلامی عمل به این اصول راهنما را آغاز نماید.

۴- در مواردی که اصول بین‌المللی با شریعت تطبیق داشته باشد، اصول راهنما بدون تغییر یا به شکل توسعه یافته‌ای ارائه می‌شود. در این خصوص اصول بین‌المللی در این سند به عنوان اصول عمومی لحاظ شده و به صورت خلاصه در هر بخش تحت عنوان

ملاحظات عملیاتی آورده شده است. همچنین در مواردی که این اصول با شریعت تطبیق نداشته باشد، رویکرد جایگزینی اصول منطبق با شریعت اتخاذ شده است.

۵- اصول راهنما، دربرگیرنده راهنمایی خاصی برای هر یک از طبقات ریسک می باشد که حاصل تبادل نظر بر روی ممارست های انجام شده در صنعت مالی است. این سند اصولی را تبیین می کند که قابلیت تطبیق در طبقه بندی شش گانه ریسک به شرح زیر را داراست:

▪ ریسک اعتباری

▪ ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام

▪ ریسک بازار

▪ ریسک نقدینگی

▪ ریسک نرخ بازده

▪ ریسک عملیاتی

۶- هیأت خدمات مالی اسلامی اذعان دارد که فعالیت های تعریف شده مدیریت ریسک در هر یک از موسسات خدمات مالی اسلامی در قلمرو و محتوی و به تبع فعالیت های آن موسسه متفاوت است. در برخی کشورها، موسسات شناسایی فعالیت های مدیریت ریسک پیشرفته را آغاز نموده اند. با این وجود، از کلیه موسسات انتظار ارزیابی معنادار ریسک بر اساس اصول ارائه شده می رود. چنان که مقام های نظارتی نیز تشویق به بازبینی توصیه های موجود خود بر اساس اصول راهنما شده اند.

۷- شناسایی و ارزیابی طبیعت همپوشانی و تبادلات ریسک ها (تبدیل شدن یک ریسک به دیگری) بین گروه های ریسک مورد اشاره فوق از اهمیت برای موسسات خدمات مالی اسلامی برخوردار است. مضافاً این که موسسات ممکن است با پیامد ریسک های کسب و کار ناشی از توسعه بازار خارجی نیز روبرو گردد. نمونه هایی از ریسک کسب و کار عبارتند از: تغییرات نامطلوب در بازارهای موسسات یا شرکایی که موسسات در تعامل با آن هاست، محصولات و یا تغییرات در محیط سیاسی و اقتصادی که موسسات در آن فعالیت می کند و یا تاثیرات فتوهای مختلف شرعی. این تغییرات ممکن است برنامه های کسب و کار، سیستم های پشتیبان و موقعیت مالی موسسات را تحت تاثیر قرار دهد. در این رابطه، انتظار از موسسات این است که مدیریت چنین ریسک هایی را بر اساس رویکردی جامع مد نظر قرار دهد.

۸- موسسات خدمات مالی اسلامی همچنین در معرض ریسک شهرت ناشی از ناکامی در اعمال حاکمیت، راهبرد کسب و کار و فرایندها می باشد. نگرش منفی نسبت به فعالیت کسب و کار موسسات که به طور خاص مرتبط با عدم تطبیق فعالیت شان (خدمات و محصولات) با موازین شریعت می باشد، بر موقعیت بازار، سودآوری و نقدینگی موثر است. با توجه به ماهیت متفاوت کسب و کار و میزان ریسکی که موسسات با آن روبروست، این اصول راهنما محرکی است برای مقام نظارتی تا رویکرد ریسک پایه ای را در خصوص اندازه گیری و ارزیابی فعالیت های مدیریت ریسک موسسات تعیین نماید (در خصوص نقش نهاد نظارتی در رابطه با مدیریت ریسک به پاراگراف ۱۳۸ تا ۱۸۲ مراجعه شود). البته هیأت خدمات مالی اسلامی رهنمودهای جداگانه ای را در ارتباط با اصول کلیدی نظارت ریسک های موسسات مشتمل بر ریسک شهرت منتشر خواهد نمود.

۱-۱- الزام کلی

اصل ۱- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی از مدیریت جامع ریسک و فرایند گزارش گیری مشتمل بر نظارت هیئت مدیره و مدیرعامل به منظور شناسایی، اندازه گیری، پایش، گزارش و کنترل دسته بندی های مرتبط ریسک ها جهت نگهداری سرمایه کافی برخوردار باشد. البته لازم است در این فرایندها گام های مناسبی برای تطبیق با اصول و قواعد شریعت برداشته شود و کفایت گزارش گیری ریسک به مقام نظارتی نیز تضمین گردد.

نظارت هیئت مدیره و مدیرعامل

۹- مشابه هر موسسه مالی، فعالیت مدیریت ریسک موسسات خدمات مالی اسلامی نیازمند نظارت فعال از سوی هیئت مدیره و مدیرعامل است. لازم است هیئت مدیره اهداف مدیریت ریسک، راهبردها، رویه ها و سیاست هایی که با شرایط موسسات، طبیعت ریسک و درجه ریسک پذیری سازگار است را تصویب نماید. این مصوبات باید به تمام سطوح موسسه که درگیر اجرای سیاست های مدیریت ریسک می باشد نیز تعمیم پیدا کند.

۱۰- هیئت مدیره می بایست بر وجود ساختار مدیریت ریسک کارا به منظور سازمان دادن به فعالیت های موسسه تاکید نماید؛ به طوری که مشتمل بر سیستم های کافی جهت اندازه گیری، پایش، گزارش گیری و کنترل ارزش در معرض ریسک باشد.

۱۱- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست هیأتی را سازگار با ضوابط حاکمیت شرکتی به منظور مراقبت از فعالیت ها و محصولات موسسات خدمات مالی اسلامی و تطبیق آن با مقررات شریعت که در مجموعه نظام نیز پذیرفته شده است، در اختیار داشته باشد.

۱۲- هیئت مدیره می بایست هر کجا که لازم باشد محدودیت هایی برای حجم کلی موقعیت های در معرض ریسک سرمایه گذاری و تامین مالی به منظور پرهیز از تمرکز ریسک اعمال نموده و بر نگه داشتن سرمایه کافی توسط موسسات خدمات مالی اسلامی در برابر این موقعیت ها نیز تاکید نماید. همچنین هیئت مدیره می بایست اثربخشی فعالیت های مدیریت ریسک را به صورت دوره ای مورد بازبینی قرار دهد و تغییرات لازم را در صورت نیاز اعمال نماید.

۱۳- مدیرعامل می بایست به شکلی مستمر بر اجرای راهبردهای تعیین شده از سوی هیئت مدیره همت گمارد و خطوط روشنی از اختیارات و مسوولیت ها برای مدیریت، پایش، و گزارش گری ریسک تعیین نماید. مدیرعامل موظف است از محدودیت های تعیین شده از سوی هیئت مدیره جهت فعالیت های سرمایه گذاری و تامین مالی تخطی ننماید، ضمن آن که می بایست نظر هیئت مدیره را نیز جلب کند.

۱۴- مدیرعامل می بایست بر استقلال واحدی که مکلف به مدیریت ریسک می باشد از واحدی که به فعالیت های در معرض ریسک مبادرت می نماید، تاکید ورزیده و این واحد نیز به طور مستقیم به هیئت مدیره یا مدیرعامل گزارش دهد. با توجه به وسعت، اندازه و پیچیدگی فعالیت های کسب و کار موسسات خدمات مالی اسلامی، وظایف مدیریت ریسک توسط افرادی از واحد مستقل مدیریت ریسک یا واحدی از فعالیت های عمومی موسسات خدمات مالی اسلامی و یا واحد تطبیق انجام می شود. موسسات خدمات مالی اسلامی کوچکی که واحد مستقل مدیریت ریسک ندارند می بایست ترتیباتی را با توجه به محدودیت های نیروی انسانی جهت مراقبت و پی گیری اتخاذ نمایند. این نیروها اقدام به تعیین سیاست ها، رویه ها، مراقبت تطبیقی بر اساس محدودیت های مشخص شده و گزارش گری موضوعات مرتبط با ریسک به مدیریت ارشد می نمایند.

فرایند مدیریت ریسک

۱۵- موسسات خدمات مالی اسلامی ملزم به پی گیری اجرای تمامی عناصر مدیریت ریسک مشتمل بر: شناسایی، اندازه گیری، کاهش، پایش، گزارش گری و کنترل

می باشند. این فرایند نیازمند به کارگیری سیاست های مناسب، محدودیت ها، رویه های اجرایی و سیستم های موثر اطلاعات مدیریت به منظور گزارش گری داخلی ریسک و تصمیم گیری متناسب با وسعت، پیچیدگی و ماهیت فعالیت های موسسات خدمات مالی اسلامی می باشد.

۱۶- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست بر وجود نظام کنترلی مشتمل بر مراقبت ها و تطبیق ها تاکید نماید. این کنترل ها می بایست: الف) منطبق با اصول و مبانی شرعی باشد. ب) منطبق با مقررات نهادهای نظارتی و سیاست ها و رویه های اجرایی داخلی باشد. پ) به هم پیوستگی فرایندهای مدیریت ریسک را لحاظ نموده باشد.

۱۷- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست بر کیفیت و زمان سنجی دقیق گزارش گری ریسک به مقام های نظارتی تاکید نمایند. همچنین علاوه بر سیستم گزارش گری رسمی و استاندارد، موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست آماده ارائه اطلاعات اضافی و داوطلبانه مورد نیاز به منظور شناسایی مشکلات پیش آمده که احتمالاً منجر به ریسک سیستماتیک می گردد نیز باشد. ضمن آن که اطلاعات موجود در گزارش نیز هنگامی که لازم شد، می بایست محرمانه بوده و به عموم نیز افشا نگردد.

۱۸- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست مبادرت به افشای منظم و مناسب اطلاعات به دارندگان حساب سرمایه گذاری نماید تا سرمایه گذاران قادر به ارزیابی احتمال ریسک و بازده سرمایه گذاری بوده و بتوانند منافع شان را در فرایندهای تصمیم گیری حفظ نمایند. بدین منظور از استانداردهای معمول گزارش گری داخلی مالی و حسابرسی استفاده می شود.

۲- ریسک اعتباری

اصل ۱-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست دارای راهبردی برای تامین مالی با استفاده از ابزارهای مختلف منطبق با شریعت باشد؛ به طوری که امکان شناسایی احتمال ریسک های اعتباری که ممکن است در مراحل مختلف قراردادهای مالی روی دهد، فراهم گردد.

اصل ۲-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست بررسی های منطقی را در ارتباط با شرکای مورد معامله به منظور انتخاب ابزار تامین مالی اسلامی مناسب انجام دهد.

اصل ۲-۳- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی دارای روش شناسی مناسب برای اندازه گیری و گزارش گری ریسک اعتباری جهت هر یک از ابزار تامین مالی اسلامی باشد.

اصل ۲-۴- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست دارای تکنیک های کاهش ریسک اعتباری منطبق با شریعت جهت هر یک از ابزار تامین مالی اسلامی باشد.

۲-۱- پیشینه موضوع

۱۹- این اصول راهنما ریسک اعتباری مرتبط با ویژگی های خاص قراردادهای تامین مالی اسلامی را مورد بحث قرار می دهد. فرایندهای اندازه گیری و ارزیابی ریسک که توسط موسسات خدمات مالی اسلامی اجرا می شود، قابل تسری به دارایی هایی مبتنی بر مشارکت سود (مضاربه و مشارکت) است که در طبقه بندی سرمایه گذاری در اصل سرمایه گنجانده می شوند. عملیات ارزیابی دقیق ریسک (بررسی موشکافانه و منطقی) و کنترل این نوع سرمایه گذاری ها با توجه به در معرض خطر بودن اصل سرمایه ضروری است. بخش سوم از اصول راهنما به ابزارهای کنترلی برای مدیریت ریسک صاحبان سهام می پردازد.

۲۰- همچنین اصول ریسک اعتباری در این بخش قابل تسری به ریسک های اعتباری مرتبط با اوراق بهادارسازی (تجمیع و تبدیل وام های پرریسک و دارای احتمال نقدشوندگی پایین به اوراق بهادار کم ریسک با درجه نقدشوندگی بالاتر) و فعالیت های سرمایه گذاری می باشد زیرا در موسسات خدمات مالی اسلامی، گواهی سرمایه گذاری یا صکوک به طور کلی معرف نسبت مالکیت مستقیم صاحب آن در دارایی های پروژه سرمایه گذاری است.

۲-۲- تعریف و مشخصات ریسک اعتباری

۲۱- به طور کلی، ریسک اعتباری عبارتست از احتمال عدم انجام تعهدات یکی از طرفین معامله با توجه به قرارداد مورد توافق. این تعریف قابل تسری به موسسات خدمات مالی اسلامی نیز می باشد که ریسک های تامین مالی بدهی و اجاره ها را مدیریت نموده (به عنوان مثال: مرابحه، مشارکت ناقص - که منتهی به تملیک حق شریک دیگر می گردد- و اجاره) و اقدام به تامین مالی سرمایه در گردش پروژه ها و داد و ستدها (به عنوان نمونه: سلم، استصناع یا مضاربه^۱) می کنند.

۲۲- فرضیه های زیر مرتبط با اجرای صحیح مدیریت ریسک اعتباری در موسسات خدمات مالی اسلامی می باشد:

▪ ممکن است نقش این موسسات مشتمل بر تعامل با تامین کنندگان مالی، عرضه کنندگان، مضارب و شرکای مشارکت باشد. این موسسات ریسک عدم انجام تعهدات توسط یکی از شرکا در قبال موسسه را از حیث عدم پرداخت های آتی، دادن و یا گرفتن دارایی لحاظ می نمایند. عدم ایفای تعهدات مربوط است به تاخیر یا عدم پرداخت، یا عدم تسلیم دارایی موضوع قرارداد سلم یا استصناع موازی که احتمال زیان ناشی از درآمد و یا حتی اصل سرمایه موسسات نیز بر آن مترتب است.

▪ با توجه به ویژگی های اختصاصی هر یک از ابزارهای تامین مالی، مثل ماهیت غیرلازم بودن برخی از عقود، مرحله ابتدایی شناسایی ریسک اعتباری از یک ابزار تا ابزاری دیگر متفاوت می باشد. از این رو ارزیابی ریسک اعتباری می بایست به شکلی مستقل برای هر یک از ابزارهای تامین مالی و به منظور تسهیل در کنترل های داخلی مناسب و سیستم های مدیریت ریسک صورت گیرد.

▪ موسسات سایر انواع ریسک را نیز که منجر به ریسک اعتباری می شود را نیز لحاظ می نمایند. به طور مثال: در طول زمان قرارداد مضاربه، ریسک ذاتی از

^۱. در موقعیت هایی که از مضاربه در تامین مالی پروژه استفاده می شود، موسسه خدمات مالی اسلامی سرمایه هایی را در اختیار مشتری می گذارد که به عنوان مضارب در شکل گیری قرارداد برای شریک سوم (مشتری نهایی) عمل می کند. این مشتری نهایی که رابطه مستقیم و یا قراردادی با موسسه خدمات مالی اسلامی ندارد، پرداخت های جاری خود را به مضارب می دهد که او نیز به نوبه خود به موسسه خدمات مالی اسلامی پرداخت می نماید. نقش موسسه، تامین مالی مرحله ای مضارب بر مبنای مشارکت در سود می باشد مادامی که پرداخت های جاری را از شریک سوم دریافت می دارد. موسسه خدمات مالی اسلامی به دلیل سرمایه های داده شده به مضارب در معرض ریسک اعتباری قرار دارد.

ریسک بازار به ریسک اعتباری منتقل می شود. در مثال دیگری، اصل سرمایه آورده در قرارداد مضاربه یا مشارکت به دلیل اهمال کاری یا تصرف نادرست مضارب و یا شریک تبدیل به دین می گردد.

▪ در حالت نکول در برخی از نظام های حقوقی، دریافت هرگونه جریمه ممنوع شده است؛ مگر در موقعیتی که اهمال کاری در آن صورت گرفته و موجب افزایش احتمال نکول شده باشد. در بیشتر نظام ها، استفاده از مبلغ هر خسارتی برای سود موسسات ممنوع می باشد. بلکه آن ها می بایست این خسارت را در سایر امور مناسب دیگر صرف نمایند؛ همین امر هزینه نکول را افزایش داده است.

۲-۳- ملاحظات عملیاتی

۲۳- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست دارای ساختاری برای مدیریت ریسک اعتباری مشتمل بر شناسایی، اندازه گیری، پایش، گزارش گری و کنترل ریسک های اعتباری باشند. سرمایه کافی نیز می بایست در مقابل ریسک های اعتباری نگه داری شود. همچنین این موسسات می بایست ملتزم به قوانین مرتبط، مقررات و شرایط احتیاطی قابل تسری به فعالیت های تامین مالی شان باشند.

۲۴- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست ارزیابی کل نگر از ریسک اعتباری داشته و بر مدیریت ریسک اعتباری به عنوان جزیی از رویکرد منسجم مدیریت تمامی ریسک های مالی تاکید نماید. با توجه به ماهیت ابزارهای تامین مالی اسلامی، منابع ریسک اعتباری ممکن است مشابه ریسک های بازار و عملیاتی باشد. برای مثال، در قرارداد سلم، تغییرات در شاخص های ریسک بازار همچون قیمت کالا و محیط خارجی (برای مثال: آب و هوای بد)، تعیین کننده های اساسی می باشند که بر احتمال عدم ایفای تعهدات موثر هستند.

۲۵- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست موارد زیر را دارا باشند:

- راهبرد اعتباری مناسب مشتمل بر قیمت گذاری و توانایی تحمل ریسک های اعتباری متنوع؛
- ساختار مدیریت ریسک همراه با نظارت موثر مدیریت ریسک اعتباری؛ سیاست های اعتباری و رویه های عملیاتی مشتمل بر سنجش اعتباری و فرایندهای بازنگری اعتباری، روش های قابل قبول کاهش ریسک و تعیین سقف برای آن؛

▪ اندازه گیری مناسب و تجزیه و تحلیل دقیق از موقعیت های در معرض ریسک که متاثر از عوامل بازار و حساسیت نقدینگی است؛ و

▪ سیستمی به منظور: الف) پایش شرایط کل اعتبارات فعلی به منظور تاکید بر این که تامین مالی منطبق بر سیاست ها و رویه های موسسات خدمات مالی اسلامی می باشد، ب) مدیریت موقعیت های دشوار اعتباری بر اساس فرایند اصلاحی؛ و پ) اطمینان یافتن از این که اعتبارات کافی تخصیص یافته است.

اصل ۱-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست دارای راهبردی برای تامین مالی بوده و این امر از طریق به کار گیری ابزارهای متنوع منطبق با شریعت صورت می گیرد که ارزش در معرض ریسک اعتباری محتمل را که ممکن است در مراحل مختلف از قراردادهای تامین مالی ناشی شود را شناسایی می کند.

۲۶- هیئت مدیره موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست سطوح فراگیر موسسه را جهت پذیرش و تنوع سازی ریسک، راهبردهای تخصیص دارایی قابل استفاده برای هر یک از ابزارهای تامین مالی اسلامی، فعالیت های اقتصادی، توزیع جغرافیایی، فصول، ارز و دوره زمانی پرداخت است را تعیین نماید. این موسسات می بایست انواع ابزار تامین مالی مجاز را در موقعیت های مختلف و هر کجا که معاملات فراتر از حدود مقرر باشد را مد نظر داشته باشند. همچنین می بایست موسسه جنبه های فصلی ناشی از تغییرات یا خاتمه استفاده از ابزارهای تامین مالی خاص را مد نظر قرار دهد که این امر نیز خود بر تمرکز ریسک های ناشی از پرتفوی تامین مالی موسسه تاثیرگذار است. به عنوان مثال: موسسه ممکن است قراردادهای سلم را در فصولی ارائه دهد که فروش و توزیع محصول در رسید محتمل باشد.

۲۷- راهبردهای تامین مالی موسسات خدمات مالی اسلامی مشتمل بر لیستی از تمامی انواع معاملات و ابزارهای تامین مالی قابل اجرا و مورد تایید است. این لیست مورد تایید می بایست مشخص کننده صنایع ممنوعه جهت ورود موسسه به آن ها از جمله: گوشت خوک، مشروبات الکلی، قمار و سایر موارد باشد. این لیست لازم است به روز رسانی شده و در اختیار کارمندان مرتبط موسسه نیز قرار گیرد، همچنین واحد تطبیق داخلی نیز می بایست به منظور پی گیری اجرای چنین مقرراتی سازماندهی و تفویض اختیار شود.

۲۸- موسسات خدمات مالی اسلامی هنگام تعیین راهبردهایش می بایست به موقعیت های در معرض ریسک اعتباری بنا به ماهیت ابزارهای تامین مالی مختلف و

نظام های حقوقی متفاوت، توجه نماید. زیرا قراردادهای غیرالزام آور و جنبه های اجرای قانون در میان موسسات خدمات مالی اسلامی با توجه به نظام های هر یک متفاوت است که همین امر نیز منجر به ریسک های عملیاتی و سایر مشکلات مدیریت ریسک مرتبط با تطبیق شریعت می گردد.

۲۹- موسسات خدمات مالی اسلامی لازم است هنگامی که سطح پذیرش ریسک طرف های مورد معامله را تعیین می کنند بر این موارد تاکید نمایند: الف) نرخ بازده مورد انتظار در هر معامله متناسب با ریسک آن باشد؛ ب) ریسک اعتباری شدید (در هر دو سطح انفرادی و یا جمعی) و تمرکز ریسک (برای مثال: ابزارهای تامین مالی، فعالیت اقتصادی، توزیع جغرافیایی) به صورت کارا مدیریت شده باشند.

اصل ۲-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست پیش از تعامل با شرکا اقدام به بررسی موثکافانه در خصوص ایشان نماید تا بتواند ابزار تامین مالی اسلامی مناسب را انتخاب کند.

۳۰- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست سیاست ها و رویه هایی جهت شناسایی طرف های مورد معامله (افراد، شرکت ها و حکومت ها)، ماهیت روش های تامین مالی مورد تایید و ابزارهای تامین مالی مناسب اتخاذ کند. همچنین این موسسات باید دست یابی به اطلاعات کافی از طرف های مورد معامله داشته تا امکان ارزیابی جامع پرتفوی ریسک متعلق به ایشان پیش از تامین مالی فراهم شده باشد.

۳۱- موسسه خدمات مالی اسلامی می بایست اقدام به خط مشی گذاری در راستای فرایند بررسی موثکافانه^۱ در ارزیابی طرف های مورد معامله و به طور ویژه، در خصوص داد و ستدها به شرح زیر نماید:

▪ مخاطرات جدید با ابزارهای تامین مالی متنوع: موسسه می بایست فرایند بررسی های موثکافانه ای را بر مشتریان یا دولت ها که از ابزارهای تامین مالی متنوع استفاده می کنند، پیاده نماید تا به اهداف مالی تعیین شده و منطبق با شریعت، مقررات و قوانین مالیاتی دست پیدا کند.

▪ ارزش اعتباری ممکن است از طریق عوامل خارجی تحت تاثیر قرار گیرد: در حالت وجود ریسک های سرمایه گذاری در ابزارهای مبتنی بر مشارکت به ویژه

1. این فرایند ممکن است از میان عواملی دیگر و به طور مثال مشتمل بر ارزش در معرض ریسک، آزمون استرس و تحلیل حساسیت باشد.

در تامین مالی به صورت مضاربه، لازم است بررسی های بیشتر نسبت به طرف های مورد معامله و ارزیابی ها متمرکز بر هدف کسب و کار، ظرفیت عملیاتی و اجرایی و ماهیت اقتصادی پروژه پیشنهاد شده مشتمل بر ارزیابی پیش بینی های واقع گرایانه از جریان های نقدی آتی، صورت گیرد.^۱ همچنین موسسه در حد امکان ساختارهایی را جهت کاهش ریسک وضع نماید.

۳۲- با توجه به سیاست تصویب معاملات، موسسات می بایست کارشناسان خبره ای را در قالب مشاوران یا هیأت نظارت شرعی به منظور بررسی و اطمینان از تطابق شرعی، طرح های پیشنهادی تامین مالی که برای نخستین بار ارائه می شود و یا اعمال تعدیلاتی در خصوص قراردادهای قبلی به کار گیرند. همچنین این موسسات لازم است از کارشناس فنی (به طور مثال یک مهندس) به منظور ارزیابی امکان سنجی طرح پیشنهادی جدید و ارزیابی و تایید پرداخت های ناشی از قرارداد استفاده نماید.

۳۳- در شرایط تامین مالی که مشتمل بر قراردادهای متعدد مرتبط است، موسسات خدمات مالی اسلامی نیازمند آگاهی از مقررات الزام آور ناشی از ریسک های اعتباری مرتبط با دارایی های زیر خط هر یک از قراردادها می باشند. به منظور تطبیق با شریعت و بر اساس تفاسیر علمای دینی، لازم است این موسسات بر این موضوع تاکید داشته باشند که کلیه اجزای ساختار مالی به صورت قراردادی مستقل باشد، گرچه این قراردادها ممکن است بر خلاف طبیعت متداخل شان به صورت موازی اجرا شوند.

اصل ۲-۳- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست دارای روش شناسی های مناسب برای اندازه گیری و گزارش گری موقعیت های در معرض ریسک اعتباری ناشی از ابزارهای تامین مالی اسلامی باشند.

۳۴- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست روش شناسی های اندازه گیری و گزارش گری مناسب ریسک را مرتبط با هر یک از ابزار تامین مالی اسلامی و با توجه به مدیریت ریسک طرف های مورد معامله که از مراحل مختلف قرارداد منتج می شود را توسعه و اجرا نمایند (مشتمل بر ریسک طرف های مورد معامله در قراردادهای سلم و استصناع). بر اساس نوع ابزار تامین مالی اسلامی مورد استفاده، موسسات ممکن است روش شناسی مناسبی را با توجه به تغییرات قیمت دارایی های زیرخط اتخاذ نمایند. روش شناسی مورد انتخاب می بایست از لحاظ ماهیت، اندازه و پیچیدگی فعالیت های اعتباری

1. به بخش (۳) مربوط به ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام مراجعه شود.

مرتبط موسسات مناسب باشد. ضمن آن که این موسسات لازم است از وجود سیستم‌ها و منابع کافی جهت اجرای این روش شناسی اطمینان حاصل نمایند.

اصل - ۲-۴- موسسات می‌بایست اقدام به وضع تکنیک‌های مناسب کاهش ریسک اعتباری منطبق با شریعت برای هر یک از ابزار تامین مالی نماید.

۳۵- موسسات خدمات مالی اسلامی تکنیک‌های کاهش ریسک اعتباری شان را به شرح ادامه تعریف می‌نمایند (البته این موارد به صورت نمونه می‌باشد):

- روشی برای تعیین نرخ سود با توجه به طبقه بندی ریسک طرف‌های معامله در حالتی که ریسک‌های مورد انتظار در قیمت‌گذاری مورد توجه قرار گرفته باشد.
- ضمانت‌ها و وثایق^۱ قابل اجرا و مجاز.
- مستندسازی شفاف به طوری که مشخص کند سفارش‌های خرید قابل فسخ می‌باشند یا خیر^۲.
- وضع رویه‌های شفاف در راستای الزام به قوانین حاکم بر قراردادهای مرتبط با عملیات مالی.

۳۶- موسسات خدمات مالی اسلامی می‌بایست محدودیت‌هایی در میزان اتکا و به اجراگذاشتن ضمانت‌ها و وثایق وضع نمایند. این موسسات می‌بایست خودشان را در برابر قیود قانونی که ممکن است دسترسی آن‌ها را به وثایق در شرایطی که نیازمند اجراگذاشتن آن‌ها به منظور مطالبه بدهی می‌باشند، پوشش دهند. همچنین این موسسات توافقی رسمی را با طرف‌های مورد معامله در هنگام تنظیم عقد بر روی استفاده، استرداد و بهره‌برداری از وثایق در حالت عدم بازپرداخت بدهی انجام می‌دهند.

۳۷- موسسات خدمات مالی اسلامی می‌بایست دارای سیاست‌هایی به منظور تبیین کافی عملکرد به هنگام لغو سفارش خرید غیرالزام آور از سوی مشتری باشد. این سیاست‌ها تشریح می‌کند که چگونه موسسه اقدام به: الف) پیش و کنترل خطراتی می‌نماید که در مواجهه با تامین‌کنندگان با آن روبروست؛ به طور خاص در دوره تسلیم دارایی عرضه‌کنندگان به موسسات در موقعیتی که مشتری به عنوان وکیل عمل می‌نماید. ب) شناسایی ریسک‌های مرتبط با دارایی‌هایی که تامین‌کننده و مشتری (که دارایی‌ها

1. انتظار از موسسات آن است که پیش‌مستمری را بر کیفیت و ارزش هر وثیقه داشته باشند.
2. در برخی نظام‌های حقوقی کشورها، یک سفارش خرید که با پیمان خرید نیز همراه باشد، با توجه به قوانین موضوعه عقدی الزام آور است و در حالت اثبات کافی نیز از لحاظ قانونی لازم الاجراء است.

را از تامین کننده پذیرفته و به عنوان وکیل عمل می کند) متحمل می شوند^۱. برای مثال، ممکن است موسسات وارد قرارداد خریدی با تامین کننده بر پایه «فروش همراه با شرط اختیار عودت» یعنی اختیار بازگرداندن اقلام خریداری شده در طول دوره زمانی مشخص شده باشند.

۳۸- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست دارای سیستم های مدیریت اعتباری و رویه های اداری مناسب باشند تا امکان اتخاذ اقدامات چاره جویانه در مدیریت مسایل اعتباری و موقعیت های عدم بازپرداخت و یا احتمال آن از سوی طرف های مورد معامله وجود داشته باشد^۲. این سیستم بر مبنایی منظم مورد بازبینی قرار می گیرد. این اقدامات دربرگیرنده تدابیر اداری و مالی می باشد.

برخی از این تدابیر اداری به طور نمونه عبارتند از:

- مذاکره و پی گیری فعالانه با طرف معامله از طریق مداومت بر ارتباطات مکرر با وی.
- تعیین جدول زمانی جهت بازپرداخت یا پیشنهاد تغییر جدول زمانی بازپرداخت و یا تغییر ساختار قرارداد (بدون افزایش در میزان بدهی).
- استخدام کارگزاری جهت تحصیل دیون.
- توسل به اقدام قانونی بر هر آن چه متعلق به بدهکارانی است که از بازپرداخت بدهی استنکاف ورزیده که البته این امر بر اساس قرارداد منعقد صورت می گیرد.
- ارائه شکایت به موجب عقد بیمه منطبق با شریعت.

برخی از تدابیر مالی نیز به طور نمونه عبارتند از:

- تعیین خسارت هایی منطبق با قواعد شرعی که کمیته یا هیأت نظارت شرعی مشخص نموده است.
- تاکید بر امکان استیفاء از طریق وثیقه یا ضمانت اشخاص دیگر.

^۱. موسسات می بایست توجه داشته باشند که ریسک طرف معامله پیش از اجرای عقود دیگر یا وقوع رویدادی خاص آشکار نمی شود. به طور مشخص در عملیات مرابحه، دوره زمانی طولانی تسلیم کالاهای وارداتی از خارج منجر به سایر ریسک هایی می شود که قابل پوشش با تکافل یا بیمه نمی باشند.

۲. در برخی نظام ها، شریعت بین بدهکاران تمایز قایل می شود: الف) بدهکار غنی و کسی که توان بازپرداخت دارد و آن را به تعویق می اندازد. ب) بدهکار معسر و کسی که امکان بازپرداخت بدهی را بر اساس مجوزهای شرعی ندارد؛ این تمایز به منظور امکان تصرف در خسارت تاخیر می باشد.

۳۹- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست تدابیری را برای تسویه زود هنگام منطبق با اصول و قواعد شرعی هر یک از ابزارهای تامین مالی وضع نمایند. برخی از مشتریان ممکن است انتظار تخفیفی داشته باشند که در این خصوص موسسات بر مبنای اختیار خود و مورد به مورد به عنوان تصمیمی تجاری و نه بر اساس قرارداد اعمال می نمایند. به عنوان بدیلی برای این موضوع و صرفنظر از فعالیت صنعت، موسسات ممکن است بر اساس برآوردشان تخفیفی را به مشتریان بدهند که این امر از طریق کاهش میزان بدهی در معاملات بعدی محقق می شود.

۴۰- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست نسبت به ارزیابی و وضع سیاست ها و رویه های مناسب جهت ریسک های مرتبط که در معاملات موازی در معرض آن قرار می گیرد، اقدام نماید. برای مثال می توان به عقد استصناع اشاره نمود که موسسه به عنوان فروشنده محصولات تولیدی و ساخته شده به مشتری وارد این قرارداد می شود. سپس موسسه وارد قرارداد استصناع دیگری (موازی) در نقش خریدار با عرضه کننده (تولیدکننده یا سازنده) با استفاده از قرارداد اصلی می شود. اگر عرضه کننده اقدام به توزیع کالا و محصولات بر اساس قرارداد ننماید، موسسه نیز نمی تواند به تعهدات خود در قبال مشتری عمل کند. در برخی موسسات و در صورت ضرورت، واحد جداگانه مهندسی راه اندازی نموده و یا از کارشناسان خبره بیرونی به منظور اندازه گیری، آزمایش و پایش جنبه های فنی استفاده نمایند. موسسه ممکن است شرط کند که شریک اولین قرارداد می بایست وارد عقد استصناع اصلی شده و کالا و محصولات را نیز در زمان تولید و یا فرایند ساخت بررسی نماید تا از برآورده شدن مشخصات اطمینان حاصل کند.

۴۱- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست رویه ها و سیاست هایی را وضع نماید که آن ها را قادر به التزام به طرف های مورد معامله در عقود موازی می کند. در برخی کشورها و در مواقعی که ضرورت ایجاب نماید تا عقد موازی با عقد سلم اولی به منظور کاهش ریسک بازار همزمان شود، نباید هیچ گونه رابطه حقوقی بین دو عقد برقرار باشد.

۴۲- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست برخوردار از سیستمی جهت تحقق التزام ها و ایفای آن ها در ارتباط با دارایی های اجاره شده ای باشد که به طور دائمی دچار زیان شده است؛ بدون آن که نکول از سوی مشتری صورت گرفته باشد. در شرایطی که چنین زیانی روی دهد، موسسات می بایست نسبت به جایگزینی دارایی با خصوصیات مشابه در صورتی که چنین خصوصیتی مورد توافق قرار گرفته و یا عقد اجاره تجدید شده باشد

اقدام نموده و یا مبالغ اضافی (اجر المثل) که مستاجر برای عقد اجاره به شرط تملیک و در مقایسه با اجاره عملیاتی پرداخته است را عودت دهد^۱. این موسسات می بایست سیاست های مناسب مدیریت ریسک به منظور کاهش زیان های ناشی از چنین مواردی در عقد اجاره را وضع نماید.

۴۳- موسسات می بایست- هر جا که ممکن است- بر وجود بیمه ای مناسب منطبق با شریعت که پوشش دهنده ارزش دارایی های مورد اجاره است تاکید نماید. همچنین هر کجا که ضرورت ایجاب نماید، نسبت به استخدام مشاور بیمه در مرحله اولیه به منظور بررسی پوشش بیمه ای دارایی های اجاره شده اقدام نماید.

۴۴- در شرایطی که زیان ناشی از اهمال مستاجر باشد، موسسات خدمات مالی اسلامی مجاز به طلب جبران از سوی مستاجر می باشند. این موسسات (به عنوان موجر) متحمل ریسک های مرتبط با دارایی های مورد اجاره بوده و این امکان فراهم نمی باشد که از ضمانت جهت پوشش زیان های ناشی از دارایی های اجاره شده استفاده نمایند (مگر آن که زیان ناشی از تصرف نادرست، اهمال و یا اخلال در قرارداد از سوی مستاجرین باشد).

۴۵- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست سیاست مناسبی را برای اندازه گیری و اختصاص تدارکات لازم جهت: الف) بدهی های مشکوک الوصول که مشتمل بر خطرات طرف های مورد معامله است؛ و ب) زیان های تخمینی در ارزش دارایی های اجاره شده در نظر بگیرد.

^۱. در عقد اجاره به شرط تملیک، موسسات دارای اختیار هستند که یا نسبت به جایگزینی دارایی با خصوصیات مشابه در صورتی که چنین خصوصیتی مورد توافق قرار گرفته باشد و یا عقد اجاره تجدید شده باشد، اقدام نمایند و یا آن که مبالغ اضافه (پرداخت های اصل سرمایه) که عقد اجاره نیز شامل آن می گردد را بازگردانند.

۳- ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام

اصل ۳-۱- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی دارای راهبردهای مناسب، مدیریت ریسک و گزارش گیری فرایندها با توجه به ویژگی های ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام مشتمل بر سرمایه گذاری های مضاربه و مشارکت باشند.

اصل ۳-۲- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی دارای روش های مناسب و سازگار ارزش گذاری بوده و اثرات احتمالی این روش ها بر محاسبه سود و توزیع آن را نیز ارزیابی نماید. این روش ها می بایست مورد توافق موسسات، مضارب و شرکای مشارکت باشد.

اصل ۳-۳- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی راهبردهای خروج از فعالیت سرمایه گذاری شان به عنوان صاحبان سهام را تعریف و وضع نماید، به طوری که دربرگیرنده شرایط تمدید و استرداد سرمایه گذاری های مضاربه و مشارکت مورد تایید هیأت نظارت شرعی موسسه باشد.

۳-۱- پیشینه موضوع

۴۶- این بخش مشتمل بر اصول مرتبط با ریسک های ذاتی مدیریت در نگهداری ابزارهای سرمایه گذاری صاحبان سهام به منظور اهداف سرمایه گذاری می باشد. به طور خاص این ابزارها در موسسات خدمات مالی اسلامی در عقود مضاربه و مشارکت می باشد. این بخش بر چنین ابزارهایی تمرکز دارد. ریسک های مرتبط با نگهداری ابزارهای سرمایه گذاری صاحبان سهام برای اهداف نقدینگی و داد و ستد در بخش (۴) مورد بحث قرار خواهد گرفت. با وجود آن که سرمایه گذاری از طریق ابزارهای مضاربه و مشارکت سهم زیادی در سودآوری موسسه دارد لیکن این ابزارها همراه با ریسک های اعتباری^۱، نقدینگی، بازار و سایر ریسک ها بوده و موجب فراریت در سودآوری و سرمایه می گردد.

۴۷- اصل سرمایه سرمایه گذاری شده در مضاربه و یا مشارکت ممکن است صرف خرید سهام شرکت سهامی عام، سهامی خاص و یا سرمایه گذاری در پروژه ای خاص، پرتفوی و یا ابزار سرمایه گذاری مشترک گردد. در مورد سرمایه گذاری در پروژه ای خاص،

^۱ . به طور مثال برای ریسک اعتباری می توان به ریسک ناشی از الزام مضارب به پرداخت سهم سود توافقی به موسسه خدمات مالی اسلامی به عنوان ربّ المال (صاحب سرمایه) در شرایطی اشاره نمود که موعد پرداخت آن رسیده باشد. عدم ایفای تعهد از سوی مضارب وضعیتی از تصرف نادرست و یا اهمال را شکل می دهد.

مؤسسات خدمات مالی اسلامی ممکن است در مراحل مختلف اقدام به سرمایه گذاری نماید.

۴۸- یکی از وجوه تمایز بین تامین مالی مضاربه و مشارکت موسسه خدمات مالی اسلامی در سرمایه گذاری ها در خلال دوره زمانی قرارداد می باشد. در عقد مضاربه، موسسه دارایی خود را به عنوان شریکی خاموش سرمایه گذاری نموده و مدیریت به عنوان مضارب پاسخ گوی سایر شرکا می باشد. در عقد مشارکت و در نقطه مقابل موسسه (شریک و یا شرکایش) دارایی ها را با هم سرمایه گذاری نموده و موسسه ممکن است به عنوان شریکی خاموش بوده و یا در مدیریت مشارکت نماید. صرفنظر از شکل ابزارهای تسهیم سود که به کار گرفته شده، هر دو عقد مضاربه و مشارکت از جمله تامین مالی های مبتنی بر تسهیم سود می باشد؛ به طوری که اصل سرمایه آورده بازده ثابتی را به همراه نخواهد داشت بلکه ممکن است در معرض زیان نیز قرار داشته باشد (ریسک زیان سرمایه).

۳-۲- تعریف و مشخصات ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام

۴۹- ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام که در این بخش مورد بحث قرار می گیرد ممکن است تعریفش به صورت کلی و به عنوان ریسک ناشی از ورود به شراکت به منظور تامین مالی و یا مشارکت در تامین مالی مشخص و یا فعالیت عام تجاری تعریف شود که در قرارداد تبیین شده و تامین کننده مالی در ریسک کسب و کار مشارکت می نماید.

۵۰- ویژگی های چنین سرمایه گذاری مشتمل بر کیفیت شریک، نوع فعالیت های کسب و کار و جوانب عملیاتی است. بر حسب طبیعت، این نوع سرمایه گذاری در معرض ریسک های مرتبط با مضاربه یا شریک مشارکت، فعالیت کسب و کار و عملیات می باشد.

۵۱- به منظور اندازه گیری ریسک سرمایه گذاری که از ابزارهای تسهیم سود مضاربه و مشارکت استفاده می نماید، انواع ریسک شرکا (مضارب یا شریک مشارکت) به جهت بررسی موشکافانه به شکلی بااهمیت ملحوظ نظر قرار می گیرد. چنین بررسی موشکافانه ای به منظور ایفای مسوولیت های وکالتی مؤسسات خدمات مالی اسلامی به عنوان سرمایه گذار دارندگان حساب سرمایه گذاری بر مبنای تسهیم سود و تحمل زیان (مضاربه) و یا بر مبنای تسهیم سود و زیان (مشارکت) ضروری می نماید. این ریسک ها مشتمل بر سابقه قبلی تیم مدیریت، کیفیت برنامه کسب و کار و منابع انسانی درگیر فعالیت مضاربه یا مشارکت است.

۵۲- عوامل مرتبط با محیط قانونی و مقرراتی بر عملکرد سرمایه گذاری صاحبان سهام تاثیرگذار است و لازم است در ارزیابی ریسک مدنظر قرار گیرد. این عوامل عبارتند از سیاست های متعلق به تعرفه های گمرکی، حصه های بازپرداخت، مالیات یا یارانه ها و هر نوع تغییرات سیاسی ناگهانی که بر کیفیت و پایداری سرمایه گذاری تاثیرگذار است.

۵۳- موسسات خدمات مالی اسلامی در معرض ریسک های مرتبط با فقدان اطلاعات قابل اتکایی قرار دارد که مبنای ارزیابی سرمایه گذاری می باشد؛ به طور نمونه عدم وجود سیستم کنترل کافی مالی. کاهش چنین ریسک هایی ممکن است نیازمند اتخاذ نقش فعال در پایش سرمایه گذاری یا استفاده از ساختارهای خاص کاهش ریسک باشد.

۵۴- با وجود آن که ممکن است توافق قبلی بر توزیع سود در سررسیدهای مشخص شده باشد، لیکن این انتظار از موسسات خدمات مالی اسلامی می رود که آمادگی احتمال ایجاد تغییر و یا تاخیر در الگوی جریان نقدی به منظور اتخاذ راهبرد خروج موفق را داشته باشد.

۵۵- ریسک هایی که از ابزارهای مشارکت در سود برای اهداف مالی ناشی می شود، مشتمل بر ریسک اعتباری به مفهوم متداول آن نمی شود اما در خصوصیات متمایز ریسک اعتباری به دلیل ریسک زیان اصل سرمایه مشترک می باشد.

۳-۳- ملاحظات عملیاتی

اصل ۳-۱- موسسات خدمات مالی اسلامی باید راهبردهای مناسب، مدیریت ریسک و فرایندهای گزارش گیری با توجه به خصوصیات ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام مشتمل بر سرمایه گذاری های مضاربه و مشارکت را در اختیار داشته باشد.

۵۶- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست اهداف و معیارهای سرمایه گذاری که از ابزارهای تسهیم سود استفاده می کنند را تعریف و وضع نماید؛ به طوری که مشتمل بر انواع سرمایه گذاری، درجه تحمل ریسک، بازده مورد انتظار و دوره های زمانی مطلوب نگهداری سرمایه گذاری باشد. برای نمونه، ساختار مشارکت ممکن است دربرگیرنده اختیار استرداد باشد و به موسسه این امکان را می دهد که تحت عقد مجزایی شریک را ملزم می نماید به خرید دوره ای سهم خود به خالص ارزش دارایی و یا هر مبنای دیگری که عقد بدان تصریح نموده است (مشارکت متناقص).

۵۷- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست سیاست ها، رویه ها و ساختار مدیریت مناسب برای ارزیابی و مدیریت ریسک های تملک و خروج از سرمایه گذاری مبتنی بر تسهیم سود داشته باشد. لازم است موسسات اطمینان حاصل کنند که بنیان و ظرفیت

مناسبی برای پایش مستمر عملکرد و عملیات سرمایه گذاری که به عنوان شریک وارد آن شده است را داراست. این موارد مشتمل بر ارزیابی تطبیق با شریعت و کفایت گزارشگری مالی است که از طریق ملاقات های دوره ای با شرکا و ثبت و نگهداری مفاد چنین ملاقات هایی حاصل می گردد.

۵۸- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست نسبت به شناسایی و پایش تغییر شکل ریسک ها در مراحل مختلف چرخه حیات سرمایه گذاری مبادرت نماید. به عنوان مثالی از این مورد می توان به موضوع سرمایه گذاری ناظر بر نوآوری یا ورود محصول و خدمت جدید به بازار اشاره نمود. موسساتی که اقدام به کارگیری ابزارهای مختلف تامین مالی (یکی از این ابزارها می تواند مشارکت باشد) در مراحل مختلف عقد می نمایند می بایست دارای کنترل ها و رویه های مناسبی باشند زیرا اختلاف این مراحل ممکن است خود منجر به ریسک های متفاوت نیز گردد.

۵۹- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست اقدام به تشخیص و تجزیه و تحلیل عوامل احتمالی تاثیرگذار بر حجم و زمان جریان های نقدی برای بازده و درآمد اصل سرمایه ناشی از سرمایه گذاری صاحبان سهام نماید.

۶۰- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست جهت کاهش ریسک از تکنیک های منطبق با شریعت استفاده کنند که تاثیر زیان احتمالی بر اصل سرمایه را کاهش می دهد. بدین منظور ممکن است از نوعی ضمانت شرعی استفاده گردد.

۳-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست اطمینان حاصل کند که دارای روش ارزش گذاری مناسب و سازگار بوده و ارزیابی از تاثیر احتمالی روش ها بر محاسبه و توزیع سود را نیز انجام دهد. این روش ها لازم است به توافق موسسه، مضارب و یا شریک مشارکت نیز برسد.

۶۱- موسسات خدمات مالی اسلامی پیش از ورود به هر نوع توافقی لازم است با مضارب و یا شریک مشارکت توافق بر روش های ارزش گذاری مناسب و دوره های زمانی محاسبه و توزیع سود داشته و ویژگی های نقدینگی و فعالیت های بازار را نیز مورد توجه قرار دهد. ارزش گذاری و محاسبه نقش مهمی در اندازه گیری کیفیت سرمایه گذاری صاحبان سهام دارد؛ به ویژه در دارایی های شخصی و در مواردی که قیمت گذاری مستقل سهام وجود نداشته و یا از حجم کافی برای ایجاد مبنایی برای قیاس نقدینگی و تعیین ارزش بازار برخوردار نباشد. یک روش مناسب و مورد توافق که جهت تعیین سود

سرمایه گذاری به کار گرفته می شود می تواند در قالب درصدی قطعی از عایدی سود خالص و یا برگشت اصل سرمایه از عملیات مضاربه و یا مشارکت و یا هر نوع توافق دیگر بین طرفین باشد. در حالت تغییر در سهم شرکا در عقد مشارکت (به طور نمونه در مشارکت متناقص)، ارزشگذاری سهامی که ملکیت آن ها انتقال می یابد، بر پایه ارزشی عادلانه و یا بر اساس هر نوع توافق انجام شده صورت می گیرد.

۶۲- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست اقدام به ارزیابی و اتخاذ تدابیری جهت رویارویی با ریسک های مرتبط با گزارش های دستکاری شده احتمالی نماید که منجر به زیاده نمایی و یا کم نمایی سود شراکت می گردد. درآمدهای گزارش شده ممکن است به صورت خالص و یا ناخالص باشد. اگر بنا به دلایلی طرف های سرمایه گذاری اقدام به شناسایی و توافق جهت فعالیت های تسویه سود در دوره های زمانی حسابداری و ایجاد حساب ودیعه به منظور نگهداری نسبت مشخصی از سود در طول دوره سرمایه گذاری صاحبان سهام نموده باشد، در این صورت موسسات تاثیر احتمالی در مجموع درآمدها را تضمین می نماید.

۶۳- در مواقعی که ضرورت اقتضا کند، ممکن است موسسات خدمات مالی اسلامی با شرکای مشارکت و یا مضارب بر سر به کارگیری طرف های مستقل جهت ارزش گذاری و حسابرسی سرمایه گذاری ها به توافق برسند.

اصل ۳-۳- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست راهبردهای خروج را با توجه به فعالیت های سرمایه گذاری صاحبان سهام به صورتی تعریف و وضع نماید که مشتمل بر شرایط تمدید و استرداد سرمایه گذاری های مضاربه و مشارکت بوده و مورد تایید هیأت نظارت شرعی موسسه نیز باشد.

۶۴- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست معیارهایی را برای راهبردهای خروج وضع نماید که مشتمل بر استرداد ارزش سرمایه گذاری صاحبان سهام و تسویه سرمایه گذاری هایی با کارایی پایین باشد. این معیارها ممکن است مشتمل بر روش ها و زمان های خروج جایگزین باشد. در موقعیت روبروشدن با زیان و در شرایطی که احتمال بهبود کسب و کار نیز وجود دارد، موسسه ممکن است دوره سرمایه گذاری را تمدید نماید. در این حالت انتظارات موسسه بر پایه ارزیابی از زمینه های مناسب برای ایجاد این باور است که در آینده تغییراتی در کسب و کار ایجاد خواهد شد؛ به طوری که زیان ها پوشش داده شده و سود سرمایه گذاری نیز محقق می گردد.

۶۵- موسسات خدمات مالی اسلامی باید همواره این موضوع را مورد توجه قرار دهد که موضوع سرمایه گذاری ممکن است همیشه از نقدینگی لازم جهت توزیع سود برخوردار نباشد. به همین منظور می بایست با شریک سرمایه گذاری جهت اسلوب های معامله سودهای باقیمانده توافق نماید.

۴- ریسک بازار

ریسک بازار

اصل ۴-۱- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست دارای ساختاری مناسب برای مدیریت ریسک بازار (مشمول بر گزارش گیری) در رابطه با کل دارایی های تحت تملک باشد که در برگیرنده دارایی هایی است که دارای قیمت مشخص بازار نبوده و یا در معرض فراریت قیمت قرار دارد.

۴-۱- پیشینه موضوع

۶۶- این بخش مشتمل بر اصولی در رابطه با ریسک بازار می باشد که اشاره به آثار احتمالی ارزش اقتصادی دارایی در نتیجه تغییرات نامطلوب قیمت همچون نرخ های شاخص بازار، نرخ های مبادله ارز، قیمت سهام و کالاها می باشد. قرارگرفتن در معرض ریسک بازار ممکن است در زمان هایی خاص و یا در خلال عقد روی دهد.

۴-۲- تعریف و مشخصات ریسک بازار

۶۷- مقصود از ریسک بازار همان ریسک زیان در اقلام بالا و زیر خط ترازنامه می باشد که ناشی از تغییرات قیمت بازار می باشد؛ یعنی تغییرات در ارزش دارایی های قابل عرضه در بازار، معامله پذیر و یا قابل اجاره (بمانند آن چه در صکوک وجود دارد) و پرتفوی های شخصی زیرخط ترازنامه (برای نمونه حساب های سرمایه گذاری مقید). ریسک ها مرتبط با تغییرات حال و آینده ارزش بازار دارایی های خاص (به طور مثال: قیمت کالا در عقد سلم، ارزش بازار صکوک و ارزش بازار دارایی های مضاربه خریداری شده است که در دوره زمانی خاص توزیع می گردد) و نرخ های معامله ارز می باشد.

۶۸- در عقد اجاره عملیاتی، ریسک بازاری که موجد با آن روبرو می شود به موجب ارزش مورد انتظار دارایی اجاره شده در انتهای قرارداد است و یا هنگامی روی می دهد که مستاجر در طول قرار داد اخلال در آن (اخلال در الزاماتش) نموده باشد. در عقد اجاره به شرط تملیک، موجد در معرض ریسک بازار ناشی از ارزش دفتری دارایی اجاره شده (به

عنوان وثیقه) قرار داشته و در شرایطی است که مستاجر به الزاماتش بر مبنای قرارداد عمل ننماید.

۶۹- در قرارداد سلم، موسسات خدمات مالی اسلامی در معرض تغییرات قیمت کالا از بدو ورود در قرارداد و در طول زمان نگهداری کالا تا اتمام فروش آن می باشند. در عقد سلم موازی، همچنین ریسک عدم تسلیم کالای موضوع قرارداد نیز وجود دارد و از همین روست که موسسات در معرض ریسک قیمت کالا قرار داشته و در پی خرید دارایی مشابه در بازار نقدی جهت پایبندی به قرارداد سلم موازی ایجاد شده می باشد.

۷۰- هنگامی که موسسات خدمات مالی اسلامی مبادرت به خرید دارایی هایی می نماید که به شکل فعالانه ای در بازار معامله نشده و تمایل به فروش آن ها نیز وجود دارد، ضروری است که تجزیه و تحلیل و ارزیابی از عوامل مرتبط با تغییرات در نقدینگی بازارهایی که دارایی ها در آن داد و ستد می شود و آن هایی که منجر به ریسک بیشتری در بازار می گردد، صورت پذیرد. دارایی هایی که در بازارهای غیرنقدینه داد و ستد می شود، ممکن است قابل تبدیل به قیمت هایی در بازارهای فعال تر نباشد.

۷۱- همچنین موسسات خدمات مالی اسلامی در معرض نوسانات نرخ ارز ناشی از تغییرات کلی نرخ در بازار معاملات نقدی هم در مبادلات بین دو کشور و هم در نتیجه دریافت و پرداخت های ارزی می باشد. این ریسک ها ممکن است از طریق ابزارهای منطبق با شریعت پوشش داده شود.

۳-۴- ملاحظات عملیاتی

۴-۱- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست دارای ساختار مناسبی برای مدیریت ریسک (مشمول بر گزارش گری) کل دارایی های نگهداری شده باشند. این دارایی ها هم آن هایی است که بازار آماده ای ندارد و هم آن هایی است که در معرض تغییرات قیمتی بالا و سریع در دوره زمانی کوتاه می باشد.

۷۲- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی اقدام به وضع راهبرد مدیریت ریسک نماید که در برگیرنده سطح قابل قبول پذیرش ریسک بازار بوده و توافقات با تامین کنندگان وجوه را نیز رعایت نموده باشد، همچنین در برگیرنده انواع فعالیت های پذیرش ریسک و بازارهای هدف در راستای پیشینه سازی درآمد های ناشی از نگهداری ریسک ها در سطح از پیش تعیین شده و یا کمتر از آن می باشد. این راهبرد می بایست به صورت

دوره ای مورد بازبینی قرار گرفته و در اختیار کارکنان مربوطه قرار داده شده و جهت تامین کنندگان وجوه نیز افشا گردد.

۷۳- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست سیستم اطلاعاتی و فرایند جامع و دقیق

مدیریت ریسک بازار را وضع نماید که در برگیرنده مواردی از این دست باشد:

▪ یک ساختار مفهومی جهت کمک به شناسایی ریسک بازار برای دارایی موضوع معامله.

▪ رهنمودهای توجیهی برای کنترل ریسک هایی که ممکن است در پرتفوی های متفاوت دارندگان حساب سرمایه گذاری مقید و محدود ریسک بازار مختص آن ها روی دهد.

▪ ساختارهای مناسب جهت تسعیر، ارزش گذاری و شناسایی درآمد.

▪ سیستم اطلاعات مدیریت قوی جهت کنترل، پایش و گزارش گری موقعیت های در معرض ریسک بازار و نتایج عملکرد به سطوح مناسبی از مدیریت ارشد.

با فرض آن که ابزارهای سنجش در موقعیتی مطلوب قرار دارد(به طور نمونه: تسعیر، ارزش گذاری و ساختارهای شناسایی درآمد، سیستم اطلاعات مدیریت قوی جهت مدیریت موقعیت های در معرض ریسک و سایر موارد)، لیکن می بایست قابلیت تطبیق هر نوع ساختار تعیین شده جهت مدیریت ریسک بازار را با لحاظ نمودن اهمیت کسب و کار و ریسک های شهرت مورد ارزیابی قرار داد.

۷۴- شایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی قادر به شناسایی موقعیت های در معرض ریسک بازار و برآورد زیان های احتمالی آتی در وضعیت های خالص باز دارایی باشد.

۷۵- موقعیت های قرارگرفتن در معرض ریسک در سرمایه گذاری اوراق بهادار مشابه ریسک هایی است که واسطه های مالی متداول با آن روبرو می شود؛ همچون قیمت بازار، نقدینگی و نرخ های ارز. با توجه به این موضوع، موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست اطمینان حاصل کند که راهبردها شامل بر شناسایی سطح پذیرش ریسک جهت این دارایی های قابل معامله بوده و این سطح ریسک به طور کافی توسط سرمایه ای که بدین منظور نگهداری می شود، پوشش داده شده است.

۷۶- در حالتی که جهت ارزیابی دارایی ها قیمت های مستقیم بازار موجود نباشد، موسسات خدمات مالی اسلامی لازم است در برنامه مرتبط با تولیدشان اسلوبی تفصیلی را

به منظور ارزش گذاری موقعیت های ریسک بازار بگنجانند. ممکن است موسسات تکنیک های پیش بینی مناسبی را برای ارزیابی ارزش احتمالی چنین دارایی هایی به کار بندند. ۷۷- هنگامی که روش های ارزش گذاری موجود غیرکافی است، بر موسسات خدمات مالی اسلامی است که این موارد را نیازسنجی نماید: الف) تخصیص وجوه به منظور پوشش ریسک های ناشی از نقدینگی، دارایی های جدید، عدم قطعیت فرضیات متعلق به ارزش گذاری و تحقق یافتن قیمت فروش. ب) تنظیم یک قرارداد توافقی با شرکا به منظور مشخص نمودن روش هایی که در ارزش گذاری دارایی ها به کار می رود^۱.

حساب های سرمایه گذاری مقید

۷۸- موسسات خدمات مالی اسلامی متحمل مسوولیت وکالتی جهت تطبیق سیاست ها و رویه های اجرایی مدیریت ریسک دارایی های نگهداری شده جهت دارندگان حساب سرمایه گذاری مقید مشابه آن چیزی است که جهت دارایی های نگهداری شده سهام داران و دارندگان حساب سرمایه گذاری غیر مقید انجام می دهد.

۷۹- در جایی که موسسات خدمات مالی اسلامی به عنوان بازارساز دارندگان حساب سرمایه گذاری ایفای نقش می کند، ریسک های نقدینگی ظاهر می گردد که می بایست با توجه به رویه های اجرایی مناسبی که در بخش (۵) زیر توضیح داده می شود، مدیریت گردد.

۵- ریسک نقدینگی

اصل ۵-۱- موسسات خدمات مالی اسلامی باید دارای یک ساختار مدیریت نقدینگی بوده (درببرگیرنده گزارش گری) که به صورتی جداگانه و یا کلی موقعیت های در معرض ریسک نقدینگی در رابطه با هر طبقه ای از حساب های جاری و سرمایه گذاری غیرمقید را در نظر دارد.

اصل ۵-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی متحمل ریسک نقدینگی متناسب با توانایی شان در دست یابی به منابع کافی منطبق با شریعت جهت کاهش چنین ریسک هایی می شود.

^۱ قابل توجه آن که توافقات مشابهی جهت کاهش لغو قرارداد پیشنهاد شده که در ذیل بخش (۲) ریسک اعتباری تشریح گردید.

۵-۱- پیشینه موضوع

۸۰- این بخش رهنمودهایی مرتبط با ریسک های نقدینگی ارائه می دهد که عناصر کلیدی مدیریت نقدینگی اثربخش را در قلمروی که موسسات در معرض ریسک ها قرار می گیرد را برجسته می نماید. موسسات تلاش می نماید که منابع مختلف وجوه را جهت دست یابی به فعالیت های سرمایه گذاری و تامین مالی جلب نماید. ممکن است این موسسات انواع مختلفی از الزامات را بپذیرد، همچون الزامات بازپرداخت ودیعه های دارندگان حساب جاری به هنگام درخواست، تامین وجوه تعهدشده در عملیات مشارکت و آماده سازی جریانات نقدی به منظور پرداخت های هزینه و یا سود.

۵-۲- تعریف و مشخصات ریسک نقدینگی

۸۱- ریسک نقدینگی عبارتست از احتمالی قرارگرفتن موسسه خدمات مالی اسلامی در معرض زیان که از عدم توانایی پاسخ گویی به الزامات و یا افزایش تامین مالی وجوه در دارایی ها بدون متحمل شدن زیان و یا هزینه های غیرقابل قبول ناشی می شود.

نمایی از تامین کنندگان وجوه

۸۲- دو نوع تامین کننده وجوه وجود دارد که عبارتند از: الف) دارندگان حساب جاری، و ب) دارندگان حساب سرمایه گذاری مطلق (بدون قید). این حساب ها الزامی را برای موسسات خدمات مالی اسلامی ایجاد می نماید تا سطحی از نقدینگی را جهت پاسخ به درخواست دارندگان آن نگهداری کند. به موجب شروط قرارداد، دارندگان حساب سرمایه گذاری مقید (که تامین کنندگان وجوه نیستند) نیز ممکن است ملاحظاتی را در خصوص مدیریت نقدینگی موجب گردند؛ چنان که امکان دارد موسسات نیازمند جایگزینی وجوه برداشت شده توسط سرمایه گذار در طول دوره تحقق درآمد ناشی از فروش دارایی های متعلق گردد.

۸۳- از آن جایی که دارندگان حساب جاری در سود فعالیت های موسسات شراکت نمی کنند، موسسات می بایست ظرفیت بازپرداخت بدون نقصی را جهت برداشت کامل این نوع از دارندگان حساب به مجرد درخواست ایشان فراهم نماید.

۸۴- موسسات خدمات مالی اسلامی تکیه زیادی بر وجوه تامین شده توسط دارندگان حساب جاری می نماید. از آن جایی که دارندگان حساب جاری در ریسک های موسسات مشارکت نمی کنند، بازپرداخت اصل مبالغ سپرده گذاری شده توسط این اشخاص از سوی موسسات تضمین می گردد.

۸۵- دارندگان حساب سرمایه گذاری مطلق همان سرمایه گذارانی هستند که در عدم قطعیت فعالیت های موسسات مشارکت می نمایند؛ بدین جهت ایشان در سود و تحمل زیان ناشی از سرمایه گذاری که به نیابت از آن ها انجام می گردد با توجه به سهم شراکتشان مشارکت می نمایند. به استثنای نیازهای عام برداشت، برداشت توسط دارندگان حساب سرمایه گذاری ممکن است در نتیجه مواردی همچون: الف) پایین تر بودن نرخ های بازده مورد انتظار و یا قابل قبول، ب) ملاحظات مالی در مورد شرایط مالی موسسات؛ و پ) عدم التزام موسسات به مقررات و اصول شریعت در قراردادهای فعالیت های مختلف باشد.

۸۶- در جایی که اصل مضاربه به عنوان منبع وجوه به کار گرفته شود، ممکن است موسسات از جنبه مدیریت دارایی- بدهی به میزان تحمل ریسک دارندگان حساب سرمایه گذاری از پوشش ریسک برخوردار گردد. این قاعده تنها در صورتی صحیح است که مضارب (موسسه) وظایفی که به عنوان وکالت بر عهده اش می باشد را بر مبنای قراردادهای مضاربه و بدون اهمال و یا تصرف نامناسب به انجام رساند.

۸۷- دارندگان حساب سرمایه گذاری در ریسک دارایی های تامین مالی شده توسط حساب های جاری مشارکت نمی کنند زیرا سهام داران به تنهایی این ریسک را تقبل می نمایند.

۸۸- موسسات خدمات مالی اسلامی به اعتبار وظیفه وکالتی خویش، می بایست تطبیق سیاست های سرمایه گذاری با اشتهای ریسک سهام داران و دارندگان حساب سرمایه گذاری را مد نظر قرار دهند. اگر این سیاست های سرمایه گذاری با انتظارات و اشتهای ریسک دارندگان حساب سرمایه گذاری سازگار نباشد، ممکن است دارندگان این حساب ها اقدام به برداشت وجوه نموده و در نتیجه بحرانی در موسسات به وجود آید. این موضوع به شکلی خاص به دارندگان حساب سرمایه گذاری مطلق نیز تسری می یابد.

۳-۵ ملاحظات عملیاتی

۵-۱- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست دارای ساختار مدیریت نقدینگی (دربرگیرنده گزارش گری) باشد که به طور جداگانه و یا کلی موقعیت های در معرض ریسک نقدینگی را با توجه به هر یک از طبقات حساب های جاری، سرمایه گذاری مطلق و مقید در نظر گرفته باشد.

سیاست مدیریت نقدینگی

۸۹- موسسات خدمات مالی اسلامی باید دارای نقدینگی کافی به منظور ایفای الزاماتش در هر زمانی باشد. در این رابطه و با در نظر گرفتن ماهیت فعالیت های تجاری و محیط بازار سرمایه ای که موسسات در آن فعالیت می نمایند، می بایست دارای سیاست های مدیریت نقدینگی باشد که به صورت دوره ای مورد بازبینی قرار گرفته و مشتمل بر موارد زیر است:

- راهبرد مدیریت نقدینگی مشتمل بر نظارت اثربخش هیئت مدیره و مدیر عامل.
- ساختاری برای وضع و تطبیق فرایندهای بی نقص جهت اندازه گیری و پایش نقدینگی.
- وجود سیستم های کافی برای پایش و گزارش گری موقعیت های در معرض ریسک نقدینگی به صورت دوره ای.
- ظرفیت کافی تامین وجوه که به طور خاص به تمایل و توانایی سهام داران جهت تامین سرمایه اضافی به هنگام ضرورت بستگی دارد.
- دست یابی به نقدینگی از طریق فروش دارایی های ثابت و ترتیباتی همچون بیع و اجاره متقابل.
- مدیریت بحران نقدینگی.

۹۰- سیاست های موسسات خدمات مالی اسلامی باید دربرگیرنده عوامل کیفی و کمی باشد. عوامل کمی عبارتند از: میزان تنوع و حجم منابع وجوه، میزان تمرکز تامین وجوه، میزان اتکا به دارایی های قابل معامله یا وجود خطوط تسهیلاتی احتیاطی جهت تامین وجوه خارجی. عوامل کیفی عبارتند از: ارزیابی توانایی کلی مدیریت، به ویژه مهارت در مدیریت خزانه و ارتباطات عمومی، کیفیت سیستم اطلاعاتی مدیریت، شهرت موسسه در بازار، تمایل و توانایی سهام داران جهت تامین سرمایه اضافی و تمایل و توانایی دفتر اصلی یا شرکت مادر جهت تامین نقدینگی شرکت فرعی و یا تابعه.

۹۱- از آن جایی که زیرساخت نقدینگی از کشوری به کشور دیگر متفاوت است، از موسسات خدمات مالی اسلامی انتظار می رود که پایبندی خود را به الزامات محلی برای مدیریت نقدینگی حفظ نمایند. در این رابطه، موسسات بخشی از مجموعه ای است که به صورت مستقل عمل می کند و از این روست که می بایست نقدینگی خود را به طور مستقل مدیریت و پایش نماید. با این وجود، موسسه بر اساس توافق مقام نظارتی مجاز است که

امکان فراهم سازی نقدینگی توسط شرکت اصلی یا مادر را برای شرکت فرعی یا تابعه در نظر داشته باشد.

اندازه گیری و پایش نقدینگی

۹۲- موسسات خدمات مالی اسلامی ناگزیر به شناسایی هر نوع ناتوانی آتی در نقدینگی از طریق ایجاد جداول سررسید بر مبنای زمان بندی مناسب می باشد. موسسات ممکن است معیارهایی برای طبقه بندی جریانات نقدی مشتمل بر روش های رفتاری داشته و تمایزاتی بین انواع جریانات نقدی که در زیر اشاره می گردد را لحاظ نموده باشد:

▪ جریانات نقدی شناخته شده- یعنی سررسیدها و مبالغ بیشتر شناسانده شده است. این طبقه دربرگیرنده جریانات نقدی دریافتی از مرابحه، اجاره، اجاره به شرط تملیک و مشارکت متناقص است.

▪ جریانات نقدی مشروط و قابل پیش بینی (سلم و استصناع)- تحقق این شرط متوقف بر نوع عقد یا اجرای کاری است که بر اساس شروط و احکام مورد توافق در دوره زمانی حاصل می گردد.

▪ جریانات نقدی مشروط و غیرقابل پیش بینی- در برخی حالات سرمایه گذاری در عقد مشارکت برای دوره ای غیرمحدود و با راهبرد خروج، ممکن است به صورت دوره ای ارزیابی گردد. استرداد اصل سرمایه سرمایه گذاری شده و سطوح احتمالی بازده سرمایه گذاری نیز مشروط به عملکرد فعالیت هاست.

۹۳- هنگام محاسبه خالص الزامات تامین وجوه، تاثیر زیاد بر موقعیت نقدینگی موسسات خدمات مالی اسلامی با مدیریت انتظارات دارندگان حساب سرمایه گذاری ارتباط پیدا می کند. در شرایطی که محاسبه خالص الزامات تامین وجوه بر این فرض استوار است که وجوه در سررسید توافقی به صاحبان آن بازپرداخت می شود، در این صورت فرض نگهداری وجوه کلیه دارندگان حساب سرمایه گذاری در موسسه تا سررسید مقرر، واقع گرایانه نمی باشد. از این رو ارزیابی داخلی از مشوق ها و انتظارات ایشان بخشی از محاسبه خالص الزامات تامین وجوه را شکل می دهد.

۹۴- نظر به نقش دوطرفه موسسات خدمات مالی اسلامی در پابندی به الزاماتشان در قبال دارندگان حساب جاری و مدیریت انتظارات دارندگان حساب سرمایه گذاری، این موسسات می بایست اقدام به تجزیه و تحلیل دوره ای جریان نقدی تحت شرایط و سناریوهای مختلف بازار نماید. سناریوها ممکن است با توجه به شرایط بازار متفاوت بوده

و بر این مبانی استوار باشد: الف) محیط عملیاتی عادی (به طور مثال: شرایط ثبات). ب) سناریوهای رویدادهای ناگوار (مانند: حوادث غیرخطی و شرایط بی نظم). مثال هایی برای این سناریوها بدین شرح می باشد:

- تجزیه و تحلیل باید مشتمل بر فرضیاتی در مورد بازپرداخت اصل سرمایه دارندگان حساب سرمایه گذاری باشد. در صورت بروز زیان در سرمایه گذاری، میزان زیانی که با استفاده از ذخیره ریسک سرمایه گذاری کاهش می یابد، می بایست در نظر گرفته شود.
- سناریوها باید بر مبنای فرضیات مرتبطی باشد که خود بر پایه عوامل تاثیرگذار بر موقعیت های در معرض ریسک اقلام بالا و زیر خط ترازنامه موسسات استوار است. سطوح نقدینگی و ویژگی برداشت های زود هنگام تحت سناریوهایی محاسبه می شود که به صورت دوره ای مورد آزمون قرار می گیرد تا اطمینان از صحت مفروضاتی که فرایند اندازه گیری بر آن قرار گرفته حاصل شود.
- در تجزیه و تحلیلی که بر پایه سناریوها و مفروضات رفتاری استوار است، موسسات اقدام به ارزیابی و به کارگیری ابزارهای سنجش نقدینگی می نمایند که منعکس کننده خصوصیات هر پرتفوی می باشد. در حالت فعالیت های خاص بازار، موسسات ممکن است انواع مختلفی از پرتفوی ها را در اختیار داشته باشد (مانند حساب های سرمایه گذاری مقید که به عنوان اقلام زیر خط ترازنامه معامله می شود). حجم و خصوصیات دارایی هایی که موسسات در رابطه با پرتفوی سرمایه گذاری مقید نگهداری می کند، تعیین کننده ویژگی های نقدینگی خاص موسسات می باشد.

۹۵- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست حداکثر مبالغی از کسری انباشته نقدینگی که از نظر موسسه قابل قبول بوده (تحت عنوان الزامات مقرراتی) و قابل اداره در دوره های زمانی مختلف باشد را به صورت درصدی از کل وجوه موجود مقرر نماید. در نظام های خاصی که دارایی ها مطابق منابع وجوه به صورت شفاف تفکیک می شود، موسسات موقعیت های در معرض ریسک نقدینگی را به طور جداگانه و منطبق با ماهیت و ترکیب تامین کنندگان وجوه که انتظار اختلاف زیاد نیز در این میان وجود دارد، پایش می نماید. منظور از تامین کنندگان وجوه همان دارندگان حساب جاری و سرمایه گذاری مطلق است. آثار کسری نقدینگی ممکن است با توجه به اولویت های نقدینگی تامین کنندگان وجوه

مختلف باشد، بنابراین از موسسات خواسته می شود که حدود مستقلی برای پوشش کسری نقدینگی تعیین نماید. این حدود می بایست به صورت منظم مورد بازنگری قرار گرفته و شرایط بازار، فضای اقتصادی و موقعیت نقدینگی موسسات را نیز در نظر داشته باشد.

کاهش ریسک نقدینگی

اصل ۵-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی ملتزم به پذیرش ریسک نقدینگی متناسب با توانایی شان در دست یابی به منابع وجوه منطبق با شریعت جهت کاهش چنین ریسکی می باشد.

۹۶- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست اقدام به ارزیابی ضرورت و سطح دست رسی به منابع تامین وجوه موجود نماید. به منظور مدیریت نقدینگی، موسسات از منابع احتمالی تامین وجوه ذیل برخوردار است: جریان نقدی عادی که ناشی از فعالیت های معمول بانکداری است، فروش دارایی های سرمایه گذاری شده قابل معامله، اوراق بهادارسازی و ظرفیت دسترسی به وجوه سهام داران و/یا دفتر اصلی.

۹۷- سیاست های مدیریت نقدینگی موسسات می بایست در قالبی از رویه های اجرایی نقدینه سازی منظم مورد توافق قرار گرفته باشد که هدفش اجتناب از نقدینه سازی دارایی ها در قیمت های ناخواسته ای است که خود منجر به تحلیل رفتن اصل سرمایه دارندگان حساب سرمایه گذاری و لطمه زدن به ثبات و شهرت موسسات می گردد.

۹۸- موسسات خدمات مالی اسلامی باید دارای یک برنامه اقتضایی نقدینگی باشد که به مراحل مختلف بحران نقدینگی پرداخته است. موسسات طبقه بندی این مراحل را مشخص می نماید لیکن ممکن است تمایز این مراحل به شکل زیر صورت گیرد:

- شناخت شکاف نقدینگی یا موقعیتی که مشابه رویدادی خارج از کنترل عمل می نماید، به طوری که برداشت ها از الگوی قابل پیش بینی تبعیت نمی کند؛ برای مثال: پایین آمدن درجه رتبه بندی موسسه.
- نیاز به نقدینه سازی دارایی ها یا سرمایه گذاری ها به شیوه ای منظم و به منظور رویارویی با چنین موقعیت و یا شکاف نقدینگی.
- اجرای اقدامات فوری در صورت ناکافی بودن گام های قبلی جهت رویارویی با شکاف نقدینگی.

۹۹- موسسات خدمات مالی اسلامی در صورت ضرورت می بایست عوامل زیر را در برنامه های اقتضایی شان درج نموده و نقاط عملیاتی مناسب را نیز در هر مرحله مشخص کند:

- نگهداری دارایی های با کیفیت و نقدینه که در حجم زیاد در بازارهایی که از عمق کافی برخوردار می باشد، معامله می شود؛ ضمن آن که احتمال عدم دست یابی به ارزش کامل دفتری نیز در نظر گرفته می شود.
- ماهیت دارایی های دیگر و درجه نقدینگی این دارایی ها.
- ارزیابی محصولات مالی موجود در بازار جهت تامین وجوه منطبق با شریعت که در برگیرنده توافقات شراکتی ممکن با سایر موسسات خدمات مالی اسلامی یا نهادهای متداول بر مبنایی بدون بهره جهت تامین موقتی وجوه، یا ایجاد ترتیباتی جهت فروش و اجاره متقابل برای دوره بلندمدت باشد.
- امکان اجرای ترتیبات نقدینگی با بانک مرکزی (بر مبنایی بدون بهره).
- تعیین تیم مدیریت بحران یا اشخاص مسوول جهت اقدام در مراحل مختلف بحران نقدینگی.
- رویه های آگاه سازی جهت ارتباط با ساختمان مرکزی موسسه و/یا مقام های نظارتی.

۱۰۰- به هر حال، به هر میزان که موسسات خدمات مالی اسلامی بر انواع توافقات مشارکتی که در بالا بدان اشاره گردید تکیه نماید، آن ها نیازمند اطمینان از وجود تمایل طرف های معامله برای چنین ترتیباتی می باشد.

۶- ریسک نرخ بازده

ریسک نرخ بازده

اصل ۶-۱- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی مدیریت جامع ریسک و فرایند گزارش گری وضع کند تا آثار احتمالی عوامل بازار که خود بر نرخ بازده دارایی ها در مقایسه با نرخ مورد انتظار دارندگان حساب سرمایه گذاری موثر می باشد را ارزیابی نماید.

اصل ۶-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی باید از چارچوب مناسبی برای ریسک تجاری در هر کجا که قابل اجرا باشد، برخوردار گردد.

۶-۱- پیشینه موضوع

۱۰۱- این بخش به اصول مرتبط با ریسک نرخ بازده می پردازد. به طور کلی، ریسک نرخ بازده مرتبط با ریسک های کل ترازنامه در جایی است که عدم تطابق بین دارایی ها و تراز تامین کنندگان وجوه به وجود آید.

۱۰۲- از آن جایی که مسوولیت موسسات خدمات مالی اسلامی مدیریت انتظارات دارندگان حساب سرمایه گذاری و ایفای تعهداتشان در قبال دارندگان حساب جاری است، از این رو ریسک نرخ بازده از جمله مسایل ریسک استراتژیک است که بخشی از مدیریت ریسک ترازنامه موسسات را شکل می دهد.

۶-۲- تعریف و مشخصات ریسک نرخ بازده

۱۰۳- موسسات خدمات مالی اسلامی در معرض ریسک نرخ بازده در سیاق ریسک های کل ترازنامه می باشد. افزایش در نرخ های شاخص در سایر بازارها ممکن است منجر به انتظار نرخ بازده بالاتر دارندگان حساب سرمایه گذاری گردد. ریسک نرخ بازده متفاوت از ریسک نرخ بهره در موسساتی است که به دنبال نتیجه فعالیت های سرمایه گذاری شان در پایان دوره سرمایه گذاری می باشد که البته پیش شناسایی چنین نتایجی به طور دقیق امکان پذیر نیست.

۱۰۴- پیامد ریسک نرخ بازده ممکن است ریسک تجاری جایگزین باشد. موسسات خدمات مالی اسلامی ممکن است تحت فشار بازار مجبور به پرداخت بازده ای بیش از درآمد دارایی هایی باشد که توسط دارندگان حساب سرمایه گذاری تامین شده است، این در شرایطی است که بازده دارایی ها در مقایسه با رقبا کمتر می باشد. ممکن است این موسسات از حقوقشان در کل یا بخشی از سهم سود مضاربه تنزل کنند که این امر به منظور جلب رضایت و حفظ تامین کنندگان وجوه و بازداري ایشان از برداشت وجوه می باشد. ریسک تجاری جایگزین ناشی از فشارهای رقابتی روی موسسات به منظور جذب و نگهداری سرمایه گذاران (تامین کنندگان وجوه) می باشد. تصمیم گیری در خصوص تنزل حقوق موسسات از کل یا بخشی از سهم سود مضاربه به نفع دارندگان حساب سرمایه گذاری به عنوان تصمیمی تجاری تلقی می شود که می بایست بر مبنای سیاست ها و رویه های اجرایی شفاف و مبنی باشد که به تایید هیئت مدیره رسیده است.

۱۰۵- ذخیره احتیاطی سود عبارتست از مبلغ تخصیصی موسسات خدمات مالی اسلامی از درآمد ناخالص که پیش از توزیع سهم مضارب جهت حفظ سطح خاصی از بازده

سرمایه گذاری برای دارندگان حساب سرمایه گذاری و افزایش حقوق صاحبان سهام صورت می گیرد. مبنای محاسبه این حساب می بایست بیشتر شناسایی شده و با شروط قرارداد مورد توافق با دارندگان حساب سرمایه گذاری تطبیق داده شده و توسط هیئت مدیره موسسات مورد بررسی و تایید رسمی قرار گرفته باشد. در برخی کشورها، مقام نظارتی الزامات مربوط به نگهداری ذخیره احتیاطی را مشخص می نماید.

۱۰۶- ذخیره ریسک سرمایه گذاری عبارتست از مبلغ تخصیصی توسط موسسات خدمات مالی اسلامی از درآمد دارندگان حساب سرمایه گذاری پس از توزیع سهم مضارب که به منظور پوشش آثار ریسک زیان آتی سرمایه گذاری بر دارندگان حساب سرمایه گذاری انجام می پذیرد. مفاد و شرایط ذخیره ریسک سرمایه گذاری می بایست توسط هیئت مدیره تعیین و تایید گردد.

۶-۳- ملاحظات عملیاتی

اصل ۶-۱- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست مدیریت ریسک جامع و فرایند گزارش گیری را به نحوی وضع نماید که بتواند آثار احتمالی عوالت تاثیرگذار بازار بر نرخ بازده دارایی ها را در مقایسه با نرخ بازده مورد انتظار دارندگان حساب سرمایه گذاری ارزیابی نماید.

۱۰۷- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی گام های لازم را به منظور اطمینان از وجود فرایندهای مدیریت مرتبط با شناسایی، مدیریت، اندازه گیری، پایش، گزارش گیری و کنترل ریسک نرخ بازده اتخاذ نماید (وجود ساختار مناسب نیز مورد تاکید است). از آن جایی که منشا ریسک های نرخ بازده از موقعیت های متفاوت ترازنامه است، موسسات می بایست اقدام به گماردن کارمندان جهت تجزیه و تحلیل موقعیت های در معرض ریسکی نماید که از فعالیت های به هم پیوسته ترازنامه ناشی می شود.

۱۰۸- موسسات خدمات مالی اسلامی باید نسبت به عواملی که باعث ریسک نرخ بازده می شود آگاهی داشته باشد. قالب اولیه ریسک نرخ بازدهی که موسسات در معرض آن قرار می گیرد، شکل دهنده افزایش در نرخ های ثابت بلندمدت بازار است. به طور کلی، نرخ های سود که از دارایی ها محقق می شود منعکس کننده شاخص دوره گذشته است لیکن به شکلی فوری با تغییرات نرخ های افزایش یافته بازده همراهی نمی کند.

۱۰۹- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست آثار سطح وابستگی به وجوه دارندگان حساب جاری را ارزیابی نماید. اگر چه دارندگان حساب جاری انتظار بازدهی ندارند لیکن

برداشت ناگهانی این وجوه ممکن است منجر به اثر نامناسب بر روی نرخ بازده کلی احتمالی برای موسسات گردد.

مدیریت ریسک نرخ بازده

۱۱۰- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی مجهز به سیستم های مناسب برای شناسایی و اندازه گیری عواملی باشد که منجر به نرخ بازده می گردد.

۱۱۱- هنگام محاسبه نرخ بازده، موسسات خدمات مالی اسلامی روش شکاف را برای توزیع موقعیت های سرمایه گذاری مطابق با دوره های زمانی باقیمانده تا سررسید یا زمان های قیمت گذاری مجدد، هر کدام که زودتر واقع شود، انتخاب می نماید. نرخ ثابت و متغیر دارایی های موسسات مطابق موعد دریافتی شان طبقه بندی می شود زیرا بازده چنین دریافتی هایی نمایان گر مالکیت انتفاعی و مستقیم دارایی تامین کنندگان وجوه است. جریان نقدی فعلی ممکن است شکافی را برای یک دوره مشخص نشان دهد که بر نرخ بازده آن دوره تاثیرگذار است. بسته به پیچیدگی و ماهیت عملیات تجاری، موسسات ممکن است تکنیک هایی را به کار گیرد که در دامنه ای از شکاف ساده تا شبیه سازی پیشرفته یا رویکردهای دینامیکی متغیر بوده و قادر است درآمد خالص و تغییرات جریان نقدی آتی را ارزیابی نماید. تخمین هایی که بر اساس رویکردهای انتخاب شده صورت می گیرد ممکن است تقریب های قابل قبولی از تغییرات درآمدهای آتی دوره ای فراهم نماید که در نتیجه منجر به بروز سطوح مختلف بازده مورد انتظار دارندگان حساب سرمایه گذاری می شود.

۱۱۲- اندازه گیری ریسک نرخ بازده اهمیت پیش بینی جریان نقدی را برای ابزارها و قراردادهای در جایی برجسته می نماید که از موسسات خدمات مالی اسلامی خواسته می شود سررسید رفتاری شان را شبیه سازی و ارزیابی نموده، همچنین بر فرضیه ها و پارامترهایی تاکید که می بایست به منظور استمرار در اتکای به آن ها به صورت دوره ای مورد بازبینی قرار گیرد. به هنگام شناسایی نوع و سطح رفتار پیش بینی شده برای این موسسات، اهمیت تهدیدات احتمالی درآمدهای آتی و سودمندی اطلاعات منتج شده می بایست مورد نظر قرار گیرد.

۱۱۳- موسسات خدمات مالی اسلامی به هنگام ارزیابی تهدید احتمالی که ممکن است اثر با اهمیت و قریب الوقوعی بر موقعیت ترازنامه داشته باشد، لازم است اطمینان حاصل

کند که فهم درستی از ویژگی های متفاوت موقعیت ترازنامه با توجه به نظام های حقوقی و ارزشهای مختلف داراست.

۱۱۴- در هنگام ارزیابی موقعیت در معرض ریسک های نرخ بازده، موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست سررسید رفتاری غیرقراردادی مبادلات را با توجه به محیط و شرایط متغیر بازاری که در آن فعالیت می نماید، مورد نظر داشته باشد. برای مثال، در حالت بازپرداخت زودتر از موعد مشتری (در مبادلات مضاربه یا اجاره) در کشورهای خاصی ممکن است موسسات با تسویه کامل موافقت نماید ولی تخفیفاتی را در مبادلات بعدی اعطا نماید؛ این در حالی است که در دیگر کشورها موسسات تخفیفاتی را مطابق صلاحدید خود فوراً اعمال می نماید، بدون آن که در قرارداد بدان اشاره ای شده باشد.

۱۱۵- موسسات خدمات مالی اسلامی تشویق به استفاده از تکنیک های ترازنامه جهت کمینه سازی حجم قرار گرفتن در معرض ریسک با استفاده از راهبردهای زیر می شوند که برخی از آن ها عبارتند از:

- تعیین و تنوع سازی نرخ های سود آتی با توجه به انتظارات و شرایط بازار،
- توسعه ابزارهای جدید منطبق با شریعت،
- طرح تبدیل بخش خاصی از دارایی ها به اوراق بهادار مطابق با شریعت.

مدیریت ریسک تجاری جایگزین

اصل ۶-۲- موسسات خدمات مالی اسلامی باید هر کجا که قابلیت اجرا دارد، از ساختار مناسب برای مدیریت ریسک تجاری جایگزین برخوردار باشد.

۱۱۶- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی دارای سیاست و ساختار مدیریت انتظارات سهام داران و دارندگان حساب سرمایه گذاری باشد. هنگامی که نرخ بازده دارندگان حساب سرمایه گذاری در موسسات رقیب بیشتر از دارندگان این حساب در موسسات خدمات مالی اسلامی است، این موسسات ماهیت و میزان انتظارات دارندگان حساب سرمایه گذاری شان را اندازه گیری نموده و حجم شکاف بین نرخ رقا و انتظارات دارندگان حساب سرمایه گذاری را ارزیابی می نماید.

۱۱۷- موسسات خدمات مالی اسلامی نیازمند اتخاذ روشی مطالعه شده و مستمر در خصوص سطح مناسبی از مانده ذخیره احتیاطی سود بوده و این موضوع را نیز باید مورد توجه قرار دهد که عملکرد اصلی چنین ذخیره ای همان فراهم نمودن زمینه کاهش ریسک تجاری جایگزین است. برخی موسسات نسبتی را مرتبط با دارندگان حساب سرمایه

گذاری در این ذخیره گیری و در ضمن حفظ حقوق دارندگان این حساب نگه می دارد که هدف از آن بهبود بازده دارندگان حساب سرمایه گذاری و به طور خاص افزایش بازده در صورتی است که کمتر از رقبا باشد. این امر نشان می دهد که طی سال هایی مانده این ذخیره احتیاطی با افزایش و در سال هایی با نقصان روبرو خواهد بود.

۷- ریسک عملیاتی

اصل ۷-۱- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی از کنترل ها و سیستم های مناسبی برخوردار باشد که دربرگیرنده هیأت/مشاوران شرعی به منظور اطمینان از تطبیق با اصول و مقررات شرعی است.

اصل ۷-۲- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی مکانیزم های مناسبی برای تامین منافع تمامی تامین کنندگان وجوه داشته باشد. در جایی که وجوه دارندگان حساب سرمایه گذاری با وجوه خود موسسات درآمیخته می شود، موسسات می بایست اطمینان حاصل کند که مبانی دارایی، درآمد، هزینه و توزیع سود به روشی سازگار با مسوولیت های وکالتی موسسات وضع، تطبیق و گزارش شده است.

۷-۱- پیشینه موضوع

۱۱۸- این بخش به اصول مرتبط با کنترل ها و سیستم های مناسب جهت مواجهه با ریسک های عملیاتی موسسات خدمات مالی اسلامی می پردازد. این موسسات در معرض ریسک هایی ناشی از ناکامی در کنترل های داخلی است که دربرگیرنده فرایندها، اشخاص و سیستم هاست. کنترل ها لازم است فراهم کننده تضمینی منطقی از سلامت عملیات و اتکای به گزارش گری باشد.

۷-۲- تعریف و مشخصات ریسک عملیاتی

۱۱۹- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست مجموعه کاملی از ریسک های عملیاتی بااهمیت که بر عملیات شان تاثیرگذار است را مورد توجه قرار دهد. این ریسک ها مشتمل بر ریسک زیان ناشی از شکست داخلی فرایندها یا ناکافی بودن آن ها، اشخاص و سیستم ها یا رویدادهای خارجی است. در این میان همچنین لازم است موسسات به علل احتمالی زیان ناشی از عدم تطبیق با شریعت و شکست در مسوولیت های وکالتی شان توجه نمایند.

۱۲۰- موسسات خدمات مالی اسلامی در معرض ریسک های مرتبط با عدم تطبیق با شریعت و مسوولیت وکالت در قبال تامین کنندگان مختلف وجوه می باشد. این ریسک ها

مؤسسات را در معرض برداشت های تامین کنندگان وجوه، فسخ قراردادها یا فقدان درآمد قرار می دهد که خود منجر به کاهش شهرت یا محدودیت فرصت های کسب و کار می گردد.

۱۲۱- ریسک عدم تطبیق شریعت عبارتست از ریسکی که از شکست تطبیق با اصول و مقررات شرعی حاصل شده باشد که توسط هیأت شرعی مؤسسات خدمات مالی اسلامی و یا ساختار مرتبط در نظام قانونی که مؤسسات در آن فعالیت می نماید، تعیین می شود.

۱۲۲- وجه تطبیق شرعی، امری اساسی در عملیات مؤسسات خدمات مالی اسلامی به شمار می رود که الزامات چنین تطبیقی دربرگیرنده سازمان، محصولات و فعالیت ها می باشد. از آن جایی که اغلب تامین کنندگان وجوه به خدمات بانکی منطبق با شریعت به عنوان موضوعی بنیادی توجه دارند، درک آن ها از تطبیق مؤسسات با اصول و مقررات شرعی اهمیت ویژه ای در استمرار ارتباط این اشخاص با مؤسسات ایفا می کند. در این رابطه عدم تطبیق شرعی به عنوان یک عامل شکست و با اولویت بالاتری در ارتباط با سایر ریسک های شناسایی شده در نظر گرفته می شود. چنان که اگر مؤسسات با مقررات و اصول شریعت تطبیق پیدا نکند، تراکنش های آن ها لغو شده و درآمدها نیز نامشروع تلقی می شود.

۱۲۳- ریسک وکالت عبارتست از ریسک ناشی از ناتوانی مؤسسات خدمات مالی اسلامی در تطبیق صریح و ضمنی با استانداردها با توجه به مسوولیت وکالت. به عنوان نتیجه زیان های سرمایه گذاری، مؤسسات ممکن است ناتوان از پرداخت دیون شده و نتواند: الف) به تقاضای بازپرداخت وجوه دارندگان حساب سرمایه گذاری پاسخ دهد و ب) منافع دارندگان حساب سرمایه گذاری را تامین نماید. ممکن است مؤسسات به هنگام مدیریت سرمایه گذاری دچار شکست شده و همین امر موجب بروز ریسکی شود که دارندگان حساب سرمایه گذاری را از سود محروم می نماید.

۷-۳- ملاحظات عملیاتی

۱۲۴- مؤسسات خدمات مالی اسلامی می بایست ساختار دقیق و جامعی را برای توسعه و اجرای کنترل احتیاطی محیط جهت مدیریت ریسک های عملیاتی ناشی از فعالیت ها طراحی کند.

۱۲۵- ساختار مورد اشاره فوق باید به طور سازگار در سازمان اجرا شود؛ به طوری که کلیه کارکنان مرتبط دارای فهم مشترک از آن باشند.

۱۲۶- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی بررسی های دوره ای را به منظور کشف و چاره جویی در خصوص ناکارایی های عملیاتی به انجام رسانند. بررسی ها و ارزیابی کنترل های داخلی دربرگیرنده حسابرسی مستقل و ارزیابی توسط حسابرسان داخلی و/یا بیرونی است.

ریسک عدم التزام به شریعت

اصل ۷-۱- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی از کنترل ها و سیستم های مناسبی که دربرگیرنده هیأت/ مشاور شرعی است به منظور اطمینان از تطبیق با اصول و مقررات شریعت بهره گیرد.

۱۲۷- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست اطمینان حاصل کند که فعالیت ها و محصولاتش در هر زمانی با اصول و مقررات شرعی تعیین شده از سوی هیأت شرعی مرتبط با نظام حاکمیتی که در آن فعالیت می نماید، تطابق دارد^۱. این بدین معناست که ملاحظات التزام به شریعت در هر جایی که موسسات اقدام به پذیرش وجوه سرمایه گذاری و سپرده ها نموده، تامین مالی تدارک دیده و یا خدمات سرمایه گذاری را به مشتریان ارائه می دهد، مد نظر قرار می گیرد.

۱۲۸- موسسات خدمات مالی اسلامی باید بر مستندسازی قرارداد منطبق با اصول و مقررات شریعت تاکید نماید که این امر در رابطه با مواردی همچون: ساختار قرارداد، فسخ و اموری است که احتمالاً بر عملکرد قرارداد تاثیر می گذارد؛ همچون: تقلب، گمراه سازی و اکراه و یا هر نوع حق و الزام دیگر.

۱۲۹- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی دست کم به طور سالانه اقدام به بازبینی تطبیق شریعت نماید که این امر ممکن است توسط اداره مستقل نظارت شرعی و یا به عنوان بخشی از عملیات حسابرسی داخلی و خارجی موجود که برخوردار از افراد با تجربه و دانش جهت این هدف می باشد، صورت گیرد. هدف عبارتست از اطمینان نسبت به: الف) ماهیت تامین مالی و سرمایه گذاری صاحبان سهام و ب) اجرای عملیات منطبق با مقررات و اصول شرعی که هیأت شرعی موسسات در قالب فتوا، سیاست ها و رویه های اجرایی آن ها را تصویب نموده است.

^۱ در برخی کشورها که هیأت شرعی مرکزی وجود ندارد، هر یک از موسسات خدمات مالی اسلامی هیأت شرعی یا کارشناسانی دارد که نظرات ایشان در خصوص اصول و مقررات شریعت می بایست مورد پذیرش واقع شود.

۱۳۰- موسسات خدمات مالی اسلامی می بایست در جریان درآمد شناسایی نشده ناشی از عدم التزام به شریعت قرار داشته و احتمال وقوع چنین رویدادهای مشابهی در آینده را نیز ارزیابی نماید. بر مبنای بررسی های گذشته نگر و موقعیت های احتمالی عدم التزام به شریعت، این امکان برای موسسات وجود دارد تا سودهای احتمالی که نمی توان به عنوان سودهای مجاز شناسایی نمود را ارزیابی نماید.

ریسک وکالت

اصل ۷-۲- بایسته است موسسات خدمات مالی اسلامی دارای مکانیزم های مناسب جهت تامین منافع تمامی تامین کنندگان وجوه باشد. در جایی که وجوه دارندگان حساب سرمایه گذاری با وجوه موسسات آمیخته می شود، موسسات این اطمینان را ایجاد نماید که مبانی شناسایی دارایی، درآمد، هزینه و توزیع سود به روشی سازگار با مسوولیت وکالتی موسسات در نگهداری دارایی ها وضع، به کارگیری و گزارش گری شود.

۱۳۱- موسسات خدمات مالی اسلامی باید سیاستی شفاف و رسمی برای برعهده گرفتن نقش های متفاوت و احتمالی شان در رابطه با مدیریت انواع مختلف حساب های سرمایه گذاری را وضع و به اجرا درآورد. سیاست مرتبط با تامین منافع دارندگان حساب سرمایه گذاری موسسات ممکن است مشتمل بر موارد زیر باشد:

- شناسایی فعالیت های سرمایه گذاری که در کسب درآمدهای سرمایه گذاری دخالت داشته و اتخاذ گام های منطقی جهت اجرای چنین فعالیت هایی در انطباق با وظایف وکالتی و کارگزاری ضمن تعامل مناسب با تامین کنندگان وجوه بر وفق قیود و شرایط عقد سرمایه گذاری.
- توزیع مناسب دارایی و سود بین موسسات و دارندگان حساب سرمایه گذاری که وجوهشان در دوره های مختلف سرمایه گذاری شده باشد.
- تعیین سطح مناسبی از ذخایر به طوری که حق بازدهی بهتر برای دارندگان حساب سرمایه گذاری فعلی را مورد تبعیض قرار ندهد.
- محدودسازی انتقال ریسک بین حساب های جاری و سرمایه گذاری.

۱۳۲- بر موسسات خدمات مالی اسلامی است که نسبت به افشای اطلاعات به شکلی کافی و زمان بندی شده به دارندگان حساب سرمایه گذاری و بازار اقدام نماید تا مبنایی قابل اتکا برای ارزیابی طبیعت ریسک های موسسات و عملکرد سرمایه گذاری شان فراهم گردد.

حساب های سرمایه گذاری مقید

۱۳۳- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی حساب های جداگانه ای را در رابطه با فعالیت هایشان در قبال دارندگان حساب سرمایه گذاری مقید نگه داشته و بر نگهداری مناسب سوابق تمامی تراکنش های سرمایه گذاری تاکید نماید.

۱۳۴- موسسات خدمات مالی اسلامی باید ذخایر جداگانه ای را منطبق با طبقه بندی بندی حساب ها یا ریسک ها ایجاد نماید تا کاهش آتی در نرخ بازده دارندگان حساب سرمایه گذاری در موقعیت هایی که زیان تکرار می شود، جبران گردد. همچنین روش هایی برای ایجاد و به کارگیری ذخایر تهیه نماید؛ به طوری که دربرگیرنده مبنایی برای شناسایی انتقالات به و از ذخایر، سقف های بیشینه برای ذخایر خاص و استفاده و افشای ذخایر خاص باشد.

۱۳۵- در حالتی که موسسات خدمات مالی اسلامی اقدام به گردآوری وجوه برای اهداف سرمایه گذاری خاص می نماید، موسسات می بایست از برآورده شدن ویژگی ها مطلوب و شرایط مشخص دارندگان حساب سرمایه گذاری سازگار با حجم، ساختار زمانی و سطح ریسک موقعیت سرمایه گذاری اطمینان حاصل نماید. شرایط مورد نیاز ممکن است مشتمل بر تعیین سطح کمینه سرمایه گذاری باشد.

۱۳۶- لازم است موسسات خدمات مالی اسلامی کنترل ها و رویه های اجرایی مناسبی تعیین نماید تا از کفایت نوع اطلاعات ارائه شده در رابطه با سرمایه گذاری و التزام کامل به مقررات مرتبط اطمینان حاصل کند؛ خصوصاً به هنگام بازاریابی یک فرصت سرمایه گذاری به سرمایه گذاران علاقه مند.

۱۳۷- به هر حال، هنگامی که موسسات خدمات مالی اسلامی واحد تابعه جداگانه ای یا ابزار با اهداف خاص را ایجاد می کند تا از این طریق اقدام به سرمایه گذاری خاص یا تامین مالی در مشارکت معینی نماید، موسسات می بایست اطمینان حاصل کند که ریسک های ناشی از واحد تابعه و/یا ابزار با اهداف خاص در سطح گروهی پایش و گزارش می شود (مدیریت ریسک بر مبنایی واحد). زیان سرمایه گذاری ناشی از واحد تابعه یا ابزار با اهداف خاص ممکن است منجر به ریسک شهرت برای موسسات گردد.

نقش مقام نظارتی

الزامات کلی

۱۳۸- بایسته است مقام نظارتی از درک مناسب در خصوص مجموعه ی وسیعی از ریسک هایی که موسسات خدمات مالی اسلامی در معرض آن می باشد برخوردار بوده و قانع شود که موسسات دارای مدیریت ریسک و فرایند گزارش گیری مناسب است. مقام نظارتی می بایست رهنمودهای احتیاطی و الزاماتی را برای مدیریت چنین ریسک هایی توسط موسسات وضع نماید.

ریسک اعتباری

۱۳۹- ماهیت منحصر بفرد ریسک اعتباری منتج از ابزارهای تامین مالی متفاوت، ایجاب می کند که مقام نظارتی شرح تفصیلی هر یک از ابزارهای تامین مالی مورد استفاده توسط موسسات خدمات مالی اسلامی در کشور متبوع خود و موقعیت های ریسکی که از هر یک از ابزارها ناشی می شود را در اختیار داشته باشد. تلاش مقام نظارتی معطوف است به وضع رهنمودهای شرعی یا تعیین سطح کمینه مستندسازی ها در رابطه با توافقات بین موسسات و سایر شرکا جهت ابزارهای تامین مالی مورد استفاده با توجه به نظام قانونی مختص به هر کشور. در صورت امکان، مقام نظارتی می بایست ابتکاراتی را به منظور هماهنگ نمودن استاندارد مستندسازی به کار گیرد که مشتمل بر شروط و احکامی است که پوشش دهنده اخطارها، ضرب الاجل ها و سایر موارد است.

۱۴۰- به کارگیری سیاست ها و رویه های اجرایی مناسب منطبق با ماهیت و معیارسنجشی که موسسات برای کاهش ریسک از آن تبعیت می نماید، از جمله موضوعاتی است که می بایست توسط مقام نظارتی و به منظور انطباق با شریعت مورد بازبینی قرار گیرد.

۱۴۱- در فرایند ارزیابی وضعیت اعتباری شرکا، مقام نظارتی رویه های اجرایی تبادل اطلاعات را مد نظر قرار می دهد. به هر حال، مقام نظارتی لازم است قانع شود که کفایت محرمانه بودن برخی اطلاعات مشتریان لحاظ شده است.

۱۴۲- در کشورهایی که عدم بازپرداخت های غیرعمد در خلال جریان کار شناسایی می شود، مقتضی است مقام نظارتی معیارها و رویه های اجرایی برای تعامل با چنین حالاتی درپیش گیرد.

ریسک سرمایه گذاری صاحبان سهام

۱۴۳- بایسته است مقام نظارتی خود از کفایت سیاست ها و رویه های اجرایی وضع شده برای مدیریت ریسک سرمایه سرمایه گذاری صاحبان سهام قانع شده و سطح اشتها و تحمل ریسک توسط موسسات خدمات مالی اسلامی را لحاظ کرده باشد. مضافاً آن که، مقام نظارتی لازم است اطمینان حاصل نماید که موسسات به هنگام درگیر شدن در فعالیت های سرمایه گذاری صاحبان سهام از سرمایه کافی برخوردار می باشد. مقام نظارتی می تواند رهنمودهای نظارتی برای اندازه گیری، مدیریت و گزارش گری موقعیت های ریسک وضع نمایند؛ این امر به هنگام مواجهه با عملیات تامین مالی غیرکارا و تهیه مقررات منطبق با قواعد و قوانین شریعت صورت می پذیرد.

ریسک بازار

۱۴۴- مقام نظارتی می بایست از مناسب بودن کنترل ها و سیستم های داخلی موسسات خدمات مالی اسلامی و محدودیت های داخلی اعمال شده بر مدیریت ریسک بازار در ارتباط با فعالیت های در حال انجام موسسات، قانع شود. مقام نظارتی موسسات را با توجه به نظام حقوقی که در آن فعالیت می نماید ملزم به وضع و بهبود رهنمودهایی می کند تا تکنیک های ارزش گذاری مورد تایید را در مواقعی که ارزش های مستقیم بازار موجود نباشد به کار بندد. به عنوان بدیلی برای این امر ممکن است مقام نظارتی خود چنین رهنمودهایی وضع نماید.

ریسک نقدینگی

۱۴۵- مقام نظارتی لازم است قانع شود که موسسات خدمات مالی اسلامی از سیاست های نقدینگی، سیستم ها و کنترل های مناسب جهت مدیریت نقدینگی برخوردار است. مقام نظارتی می بایست اطمینان حاصل نماید که موسسات اقدام به پایش و نگهداری نقدینگی کافی در هر زمان برای مواجهه با احتیاجات برداشت های احتمالی نقدی دارندگان حساب های جاری، سرمایه گذاری غیرمقید و (در برخی حالات) دارندگان حساب سرمایه گذاری مقید می نماید. از این رو مقام نظارتی سطح کمینه ی مناسبی از نقدینگی را برای هر یک از طبقه بندی ها وضع می نماید.

۱۴۶- ممکن است موسسات خدمات مالی اسلامی در اثنای کسب و کارشان مواجهه با مشکلاتی نقدینگی شود که به دلیل عدم تطبیق جریان های خروجی و ورودی وجوه پدید آمده است. در صورت ضرورت، بانک مرکزی با استفاده از ظرفیت خود می تواند به عنوان

آخرین قرض دهنده اقدام به قرض دادن به بانک هایی نماید که با برداشت های غیرمعمول روبرو شده اند، همچنین مکانیزم هایی را برای ترتیبات نقدینگی منطبق با شریعت اتخاذ کند. مقام نظارتی می بایست پیش از آن که به موسسات اجازه رجوع جهت دست یابی به وجوه را بدهد، رویه های اجرایی و الزاماتی را برای ایشان تعیین نماید که بدان تصریح شده و ایفای آن ها ضروری است.

ریسک نرخ بازده

۱۴۷- مقام نظارتی می بایست ظرفیت موسسات خدمات مالی اسلامی را به منظور مدیریت ریسک نرخ بازده ارزیابی نماید. مقام نظارتی نیازمند دست یابی به اطلاعات کافی به منظور ارزیابی رفتاری و طبیعت سررسیدهای دارندگان حساب سرمایه گذاری است؛ همچنین لازم است بر کفایت و کیفیت سیاست ها و رویه های اجرایی مرتبط با مدیریت ریسک نرخ بازده نیز تاکید نماید.

۱۴۸- در برخی نظام های حقوقی، تفاوت ها در شمول انواع مختلفی از درآمد در سودی که به دارندگان حساب سرمایه گذاری تخصیص می یابد از اهمیت برای مقام نظارتی برخوردار است. در جایی که مقام نظارتی از سیاست تعیین نرخ بازده مورد انتظار برای دارندگان حساب سرمایه گذاری غیرمحدود استفاده کند، ساختاری را وضع می نماید که در خلال آن موسسات خدمات مالی اسلامی با توجه به نظام حقوقی و ضمن التزام به آن سیاست به فعالیت می پردازد. این ساختار ممکن است مشتمل بر مواردی همچون روش ها، دوره های زمانی قابل اجرا، هزینه ها و درآمدهای قابل شناسایی و سایر مبانی محاسباتی مرتبط با به کارگیری وجوه باشد. این ساختار کمکی است به مقام نظارتی جهت ارزیابی موسسات از حیث سودآوری و مدیریت احتیاطی.

ریسک عملیاتی

۱۴۹- مقام نظارتی می بایست قانع گردد که موسسات خدمات مالی اسلامی دارای ساختار دقیق و جامعی جهت ایجاد و پیاده سازی نظارت احتیاطی برای مدیریت ریسک های عملیاتی ناشی از فعالیت هایشان می باشد.

۱۵۰- لازم است مقام نظارتی قانع شود که موسسات خدمات مالی اسلامی از مکانیزم های مناسب منطبق با شریعت برخوردار است. این مکانیزم ها مشتمل بر: الف) ساختار سازمانی است که به شکلی واضح تبیین شده، واجد ویژگی های لازم بوده و دارای کامندان کافی باشد. ب) خطوط شفاف اختیارات و مسوولیت ها و پ) سیاست ها و

رویه های اجرایی که در ارتباط با تطبیق محصولات و فعالیت ها با اصول و مقررات شریعت می باشد. مقام نظارتی ممکن است در این خصوص موسسات را ملزم به داشتن بازبینی منظم و مستقل به منظور تطبیق با شریعت نماید.

۱۵۱- بایسته است مقام نظارتی رهنمود رسمی برای موسسات خدمات مالی اسلامی وضع کند تا اطمینان حاصل شود که آن ها وظایف و کالتی شان را در قبال دارندگان حساب سرمایه گذاری ایفا می نمایند.

۱۵۲- مقام نظارتی باید قانع شود که استانداردهای حسابرسی قابل تطبیق مربوط به موسسات خدمات مالی اسلامی در خصوص ارزیابی مناسب بودن تخصیص ها، توزیع و گزارش گیری سود به دارندگان حساب سرمایه گذاری، به شکلی صحیح پیاده سازی می شود.

تعریف واژگان

هدف از تعاریف زیر کمک به خوانندگان جهت داشتن فهمی مشترک از اصطلاحات مورد استفاده در اصول راهنماست که البته ممکن است لیستی جامع نباشد.

<p>عقدی است که به موجب آن توافقی از سوی موسسات خدمات مالی اسلامی با مشتری به منظور اجاره دارایی مشخص شده از سوی وی برای دوره ای مورد توافق و در قبال اقساطی مشخص صورت می گیرد. عقد اجاره با پیمان به اجاره دادن آغاز می شود که از این جهت برای مستاجر مورد نظر پیش از ورود به قرارداد الزام آور است.</p>	<p>اجاره</p>
<p>اجاره به شرط تملیک (یا اجاره و اقتناء) شکلی از قرارداد اجاره است که این اختیار را به مستاجر می دهد که در پایان دوره اجاره، دارایی را به تملک خویش درآورد که این امر خواه از طریق خرید دارایی در مقابل قیمت مشخص یا پرداخت ارزش بازار یا به وسیله عقد هبه صورت می پذیرد.</p>	<p>اجاره به شرط تملیک</p>
<p>ذخیره ریسک سرمایه گذاری همان مبلغ اختصاص یافته از سوی موسسات خدمات مالی اسلامی است که از درآمد دارندگان حساب سرمایه گذاری بعد از توزیع سهم مضارب و به منظور حمایت ایشان در قبال زیان های سرمایه گذاری آتی صورت می گیرد.</p>	<p>ذخیره ریسک سرمایه گذاری</p>
<p>عقد استصناع عبارتست از توافقی به منظور فروش دارایی غیرموجود به یک مشتری که بر اساس ویژگی های خریدار ساخته و تولید خواهد شد و در موعد مقرر آتی و به قیمت از پیش تعیین شده تحویل می گردد.</p>	<p>استصناع</p>
<p>عقد استصناع ثانویه ای است که طرف سوم برای موسسه خدمات مالی اسلامی نوع خاصی از دارایی را مشابه با خصوصیات عقد استصناع اولیه تولید خواهد کرد.</p>	<p>استصناع موزی</p>
<p>مضاربه عقدی است که بین تامین کننده سرمایه و کارآفرین ماهر منعقد می شود که در آن تامین کننده سرمایه، سرمایه خود را در فعالیت و یا تشکیلات اقتصادی که توسط کارآفرین و به عنوان مضارب مدیریت می شود (تامین کننده نیروی کار)، به اشتراک می گذارد. سودی که از فعالیت و یا تشکیلات اقتصادی عاید می شود بر مبنایی با توجه به مفاد توافق مضاربه تسهیم می شود؛ البته زیان ها صرفاً توسط تامین کننده سرمایه متحمل می شود مگر آن</p>	<p>مضاربه</p>

	<p>که سوء تصرف، اهمال و یا تخلف از شروط قرارداد از سوی مضارب سرزده باشد.</p>
<p>مرابحه</p>	<p>عقد مرابحه عبارتست از قرارداد فروشی که موسسه خدمات مالی اسلامی اقدام به فروش نوع خاصی از دارایی به مشتری می نماید که در تملکش بوده و مبنای آن حاشیه سود توافقی به اضافه هزینه است (قیمت فروش).</p>
<p>مرابحه برای سفارش دهنده خرید</p>	<p>عقدی است که به موجب آن موسسه خدمات مالی اسلامی نوع خاصی از دارایی خریداری شده و تحت تملک را بر مبنای طلب از مشتری و به ماخذ هزینه به اضافه حاشیه سود مورد توافق (قیمت فروش) به فروش می رساند و ممکن است بر اساس پیمان به خرید از مشتری، الزام آور یا غیرالزام آور باشد.</p>
<p>مشارکت</p>	<p>عقدی است بین موسسه خدمات مالی اسلامی و مشتری به منظور مشارکت در فعالیت اقتصادی موجود یا جدید با اصل سرمایه یا مالکیت دارایی منقول و غیرمنقول به صورت موقت یا دائم. سودهای عایدشده از فعالیت اقتصادی یا دارایی ثابت/غیرمنقول بر مبنای مفاد توافق مشارکت تسهیم می شود؛ البته زیان ها بر پایه نسبت سهم شرکت هر یک از شرکا از اصل سرمایه تسهیم می گردد.</p>
<p>مشارکت متناقص</p>	<p>مشارکت متناقص شکلی از مشارکت است که یکی از شرکا متعهد به خرید سهم شریک دیگر به شکلی تدریجی می گردد تا این که مالکیت به طور کامل به خریدار منتقل شود. این عملیات به شکل مشارکت آغاز شده و سپس خرید و فروش سهم شریک دیگر بر پایه قیمت بازار یا قیمت مورد توافق به هنگام ورود به قرارداد صورت می پذیرد. خرید و فروش مستقل از عقد شراکت است و نمی بایست در عقد شراکت گنجانده شود جز آن که شریک خریدار صرفا مجاز به دادن پیمان به خرید است. همان طور که انعقاد عقد به عنوان شرط عقد دیگر جایز نمی باشد.</p>
<p>سلم</p>	<p>توافق خریدی است که به موجب آن نوع خاصی از کالایی که فعلا نزد فروشنده موجود نباشد به قیمتی از پیش تعیین شده و با کیفیت و کمیتی خاص در زمانی مشخص تحویل گردد. موسسه به هنگام بستن قرارداد مبلغ کامل خرید را پرداخت می نماید. این کالا ممکن است در داخل و یا خارج از بازار رسمی داد و</p>

ستد شود.	
عقد سلم ثانویه ای است با طرف سوم که وی مالکیت نوع خاصی از کالا که مشابه خصوصیات عقد سلم اولیه است را در اختیار می گیرد.	سلم موازی
مبلغی است که موسسه از درآمد مضاربه و پیش از توزیع سهم مضارب تخصیص می دهد تا سطح خاصی از بازده سرمایه گذاری برای دارندگان حساب سرمایه گذاری را حفظ نموده و حقوق صاحبان سهام را نیز افزایش دهد.	ذخیره احتیاطی سود
وامی است بدون بهره که به قرض گیرنده اجازه می دهد تا از وجوه قرض گرفته شده در دوره زمانی معین استفاده نموده و همان مبلغ دریافتی را در پایان دوره بازپرداخت کند.	قرض
دارندگان این حساب به موسسه خدمات مالی اسلامی اختیار می دهد که وجوهشان را بر مبنای عقد مضاربه یا وکالت و بدون هر گونه قیدی سرمایه گذاری نماید. موسسه نیز می تواند این وجوه را با وجوه خود درآمیخته و در یک پرتفوی مشترک سرمایه گذاری نماید.	حسابهای سرمایه گذاری مطلق
دارندگان این حساب به موسسه خدمات مالی اسلامی این اختیار را می دهد که وجوهشان را بر مبنای عقد وکالت یا مضاربه سرمایه گذاری نماید؛ البته قیودی را نیز در این خصوص اعمال می دارند، همچون: محل، کیفیت و هدف سرمایه گذاری.	حسابهای سرمایه گذاری مقید
صکوک (گواهی ها) بیان گر حصه مالکیت دارنده آن در جزء تفکیک نشده ای از دارایی زیرخط ترازنامه است که کلیه حقوق و الزامات چنین دارایی هایی بر دارنده صکوک نیز مترتب است.	صکوک
سپرده گذاری نمودن وجوه به صورتی که بازپرداخت کامل آن به سپرده گذار تضمین گردد.	ودیعه
عقدی است که به موجب آن دارنده حساب سرمایه گذاری به عنوان موکل اصلی، موسسه خدمات مالی اسلامی را به عنوان وکیل خود انتخاب می کند تا به نیابت از وی اقدام به سرمایه گذاری با توجه به هر مورد و با/بدون کارمزد نماید.	وکالت سرمایه گذاری

مأخذ

"GUIDING PRINCIPLES OF RISK MANAGEMENT FOR INSTITUTIONS (OTHER THAN INSURANCE INSTITUTIONS) OFFERING ONLY ISLAMIC FINANCIAL SERVICES", ISLAMIC FINANCIAL SERVICES BOARD, DECEMBER 2005.

<http://www.ifsb.org/standard/ifsb1.pdf>

استفاده از مطالب این مجموعه با ذکر منبع بلامانع است.